

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav speciálněpedagogických studií

Diplomová práce

Bc. Anna Koudelková

Výukové strategie učitelů u žáků v základní škole speciální

Olomouc 2017

vedoucí práce: Mgr. Jiří Kantor, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne

Podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala panu Mgr. Jiřímu Kantorovi, Ph.D. za odborné vedení a pomoc při vypracování této práce. Dále bych chtěla poděkovat pracovníkům ZŠ speciální, kteří mi na jejich škole umožnili provádět výzkum. V neposlední řadě patří velký dík моým rodičům za podporu během celého studia.

OBSAH

Úvod	5
TEORETICKÁ ČÁST	6
1 Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami	6
1.1 Charakteristika žáka se SVP	7
1.2 Charakteristika ZŠ speciální	9
1.2.1 RVP ZŠS.....	9
1.2.2 Vzdělávací oblasti RVP ZŠS	11
1.3 Metody a strategie na ZŠ speciální	15
1.3.1 Didaktické zásady.....	18
1.3.2 Role učitele	21
2 Pomůcky.....	24
2.1 Didaktické pomůcky	24
2.2 Kompenzační a rehabilitační pomůcky.....	29
2.3 Úpravy prostoru a pracovního místa	32
PRAKTICKÁ ČÁST	35
3 Cíle a metody výzkumu.....	35
4 Charakteristika výzkumného souboru a vlastní analýza dat	37
5 Výsledky a diskuse.....	62
Závěr.....	65
SEZNAM LITERATURY A POUŽITÝCH ZDROJŮ	66
SEZNAM TABULEK	71
SEZNAM ZKRATEK	72

Úvod

Vzdělávání a výchova tvoří podstatnou a důležitou etapu života každého jedince. Je důležité, aby učitelé, vychovatelé, ale i rodiče poznávali a hledali nové metody a způsoby práce, které by mohly přispívat k úspěšnému rozvoji dítěte a žáka. S neustálým vývojem naší společnosti se vyvíjí i pohled a způsob péče k jedincům se zdravotním postižením. V současné době pohlížíme na osoby se zdravotním postižením jako na rovnoprávné občany, kteří mají stejná práva a možnosti edukace jako intaktní lidé. Je důležité, abychom se problematikou vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami zabývali a šířili informace o různých možnostech jejich vzdělávání do široké veřejnosti. Domnívám se, že tato práce by k tomu mohla přispět.

Tato práce je převážně zaměřená na vzdělávání žáků v základní škole speciální, která věnuje svou péči žákům se středně těžkým, těžkým a hlubokým mentálním postižením, se souběžným postižením více vadami a autismem. Práce se zabývá teoretickými poznatky, které zahrnují legislativní ukotvení žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, popis vzdělávání na základní škole speciální, analýzu rámcového vzdělávacího programu pro obor základní škola speciální a popis jednotlivých výukových metod, strategií, pomůcek a dalších úprav ve výuce využívaných na tomto typu školy. Praktická část pak poskytuje přehled a analýzu jednotlivých edukačních pomůcek, sesbíraných na konkrétní škole. Tato část slouží jako manuál různých pomůcek, které jsou přínosné nejen při výuce dítěte, ale i při hře a trávení jeho volného času. Výzkumná analýza obsahuje přehled využívaných didaktických pomůcek ve škole a jejich způsob použití, včetně jejich využití v jednotlivých vzdělávacích oblastech. Didaktická pomůcka může být pro žáka s mentálním postižením velmi přínosná. Hlavní význam spočívá v názornosti, kdy si žák může předmět ohmatat, prohlédnout, manipulovat s ním, případně může cítit jeho vůni, což mu umožní vytvořit si lepší představu o daném objektu, či obsahu učiva, které představuje.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami

Chceme-li najít správný termín pro označení osob se znevýhodněním, tak naše terminologie je v tomto dost nejednotná. V první řadě bychom měli o těchto osobách mluvit jako o lidech a poté teprve o jejich vadě či postižení. Je tedy vhodnější užívat člověk s postižením, než postižený člověk. V rámci různých resortů se pak můžeme potýkat i s jinou terminologií, například v pracovní oblasti se můžeme setkat s pojmem osoba se změněnou pracovní schopností. V rámci vzdělávání, které nás v této práci zajímá, je již plně užívaným standardem označení děti, žáci a studenti se speciálními vzdělávacími potřebami (Slowík, 2007).

Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami (SVP) je ve školách zabezpečováno zejména prostřednictvím učitelů se speciálněpedagogickou kvalifikací. Tito pedagogové by měli oplývat jistými odbornými kompetencemi. Odborné kompetence učitel získává během svého studia, profesní přípravou, ale jsou dány také jeho osobnostními vlastnostmi pro výkon tohoto povolání. Mezi tyto kompetence patří např. kompetence osobnostní, pedagogické, výzkumné, psychosociální, komunikativní, manažerské, rozvíjející, speciálně pedagogické a jiné. Nejdůležitějšími kompetencemi při vzdělávání žáků se SVP jsou kompetence komunikativní. Učitel má na starosti správné zvolení komunikačních prostředků vzhledem k individuálním potřebám každého žáka. Komunikace je pak základním prostředkem procesu učení, díky kterému dochází k rozvoji paměti, pozornosti, myšlení a vytváří se schopnosti i osobnostní vlastnosti žáka (Kaleja, Zezulková, Franiok, 2011). Vzdělávání žáků se SVP lze v České republice uskutečňovat na úrovni základního vzdělání, tedy v rámci základní školy a základní školy praktické, nebo na úrovni základů vzdělání, které lze získat na základní škole speciální (Pipeková, 2006).

Důležitými pojmy ve vzdělávání žáků se SVP jsou pojmy integrace a inkluze. Integraci se rozumí podle autora Jesenského „*spolužití postižených a nepostižených při přijatelné nízké míře konfliktnosti vztahů těchto skupin*“ (Slowík, 2007, str. 31). Jedná se o nejvyšší stupeň socializace člověka a zároveň je hlavním trendem ve vývoji společnosti mezi intaktními jedinci a jedinci se zdravotním postižením (Slowík, 2007). Mezi základní formy integrace či inkluze patří forma individuální, skupinová, preventivní a další formy integrace. Individuální integrace/inkluze zajišťuje integraci žáka s postižením do běžné školy, tak aby byla co

nejblíže jeho bydliště. Skupinová integrace/inkluze je rozdílná v tom, že více žáků s podobným postižením se vzdělává v rámci skupiny na běžné škole. Preventivní integrace je tzv. obrácená integrace, kdy ve speciálních školách jsou vzděláváni žáci intaktní. Tento model je využíván převážně v Rakousku a Německu. Mezi další formy integrace a inkluze pak patří integrační a inkluzivní školy, které přijímají žáky s jakýmkoliv typem postižení. Další formou může být také spolupráce mezi běžnou a speciální školou, která je za tímto účelem organizovaná (Žovinec in Lechta, 2016).

V současné době se klade důraz na inkluzivní vzdělávání. Tannenbergerová (2016) popisuje inkluzi jako efektivní vzdělávání všech dětí v hlavním vzdělávacím proudu. Dodává, že inkluze je proces, který nikdy nekončí. *„Společné vzdělávání je založeno na přesvědčení, že všichni žáci mají právo být vzděláváni ve skupinách se svými vrstevníky a mohou mít anebo mají prospěch se vzděláváním ve školách v místě bydliště“* (www.inkluzivni.cz). V České republice došlo během posledních let k významným legislativním změnám ve vzdělávání žáků se SVP. Cílem veškerých změn je přizpůsobit prostředí pro žáky se SVP tak, aby měli všichni žáci stejné podmínky a šance ve vzdělávání. To zajišťuje novelizovaný zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání. Zavedení inkluze v našem státě vychází z Akčního plánu inkluzivního vzdělávání na období let 2016 – 2018. Ten naplňuje vizi Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2020.

1.1 Charakteristika žáka se SVP

Podle novelizovaného školského zákona (561/2004 Sb.) došlo k významné změně pohledu na žáky se SVP. Zatímco v minulých letech byli tito žáci legislativně řazeni do skupin osob se zdravotním postižením, zdravotním znevýhodněním a sociálním znevýhodněním, dnes už se na tyto žáky díváme jako na ty, kteří vyžadují ve vzdělávání podpůrná opatření. Dle tohoto zákona podle §16 - *„dítětem, žákem a studentem se speciálními vzdělávacími potřebami se rozumí osoba, která k naplnění svých vzdělávacích možností nebo k uplatnění nebo užívání svých práv na rovnoprávném základě s ostatními potřebuje poskytnutí podpůrných opatření. Podpůrnými opatřeními se rozumí nezbytné úpravy ve vzdělávání a školských službách odpovídající zdravotnímu stavu, kulturnímu prostředí nebo jiným životním podmínkám dítěte, žáka nebo studenta. Děti, žáci a studenti se speciálními vzdělávacími potřebami mají právo na bezplatné poskytování podpůrných opatření školou a školským zařízením“* (školský zákon, 2017).

Jako podpůrná opatření školský zákon, §16 (2017) stanovuje:

- poradenskou pomoc a školy a školského poradenského zařízení (ŠPZ);
- úpravu organizace, obsahu, hodnocení, forem a metod vzdělávání a školských služeb, včetně zabezpečení výuky předmětů speciálně pedagogické péče a včetně prodloužení délky středního nebo vyššího odborného vzdělávání až o dva roky;
- úpravu podmínek přijímání ke vzdělávání a ukončování vzdělávání;
- použití kompenzačních pomůcek, speciálních učebnic, a speciálních učebních pomůcek, využívání komunikačních systémů neslyšících a hluchoslepých osob, Braillova písma a podpůrných nebo náhradních komunikačních systémů;
- úpravu očekávaných výstupů vzdělávání v mezích stanovených rámcovými vzdělávacími programy a akreditovanými vzdělávacími programy;
- vzdělávání podle individuálního vzdělávacího plánu (IVP);
- využití asistenta pedagoga;
- využití dalšího pedagogického pracovníka, tlumočnicka českého znakového jazyka, přepisovatele pro neslyšící nebo možnosti působení osob poskytujících dítěti, žákovi nebo studentovi po boku jeho pobytu ve škole nebo školském zařízení podporu podle zvláštních právních předpisů;
- poskytování vzdělávání nebo školských služeb v prostorách stavebně nebo technicky upravených;

§16 dále upravuje členění podpůrných opatření, a to do pěti stupňů podle organizace a pedagogické a finanční náročnosti. Podpůrná opatření 1. stupně lze uplatnit i bez doporučení ŠPZ a opatření 2. – 5. stupně pouze s jeho doporučením. Zákon také umožňuje zřizovat školy, třídy nebo oddělení a studijní skupiny pro děti, žáky a studenty s tělesným, zrakovým či sluchovým postižením, závažnými vadami řeči, vývojovými poruchami učení, poruchami chování, souběžným postižením více vadami nebo autismem (školský zákon, 2017).

Legislativními změnami prošla také vyhláška č. 147/2011 Sb., nahrazena nynější vyhláškou č. 27/2016 Sb. o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných. Vyhláška 27 (2016) mimo jiné charakterizuje jednotlivé stupně podpůrných opatření, IVP, či stanovuje činnosti asistenta pedagoga. Součástí této vyhlášky je také přehled podpůrných opatření, včetně jejich normované finanční náročnosti a základními pravidly pro jejich uplatňování.

1.2 Charakteristika ZŠ speciální

Základní škola speciální je od běžné základní školy velmi odlišná, a to především organizací a obsahem výuky. Učivo je zde zaměřeno zejména na osvojování si základních dovedností v jednotlivých oborech a důraz je kladen na praktické zvládnutí činností a dovedností, uplatnitelných v běžném životě. Absolvováním ZŠ speciální žák získává základy vzdělávání (Bartoňová, Vítková, 2007). Vzdělávání je určeno žákům se středně těžkou, těžkou a hlubokou mentální retardací, nebo žákům se souběžným postižením více vadami a s autismem. Školní docházka je desetiletá, koncipována podle rámcového vzdělávacího programu pro obor vzdělání základní škola speciální (RVP ZŠS). Odborné vedení ve škole zajišťují hlavně speciální pedagogové, vychovatelé a asistenti pedagoga, jejichž počet může být v jednotlivých třídách navýšen, v závislosti na rozsahu postižení žáků. Počet žáků je naopak snížen, maximum žáků ve třídě je 6 – 8. Hodnocení žáků je realizováno formou slovního hodnocení. Škola spolupracuje s celou řadou odborníků, kteří se podílí na komplexní péči o žáky. Intervence zahrnuje zvláště logopedii, fyzioterapii, snoezelen, cannisterapii, muzikoterapii, rehabilitační péči a služby psychologa. Vybavení školy je přizpůsobeno specifickým potřebám žáků. Mezi specializované místnosti patří například rehabilitační místnost, relaxační místnost nebo snoezelen, místnost pro individuální práci s žáky. Třídy jsou opatřeny kompenzačními pomůckami, speciálními didaktickými pomůckami a hračkami (Bazalová, 2014).

1.2.1 RVP ZŠS

Jedná se o kurikulární dokument státní úrovně, který vymezuje rámce vzdělávání a vytváří podklad pro vypracovávání školních vzdělávacích programů (ŠVP). ŠVP pak představuje kurikulární dokument na školní úrovni, přičemž každá škola si vytváří svůj, podle kterého je na škole uskutečňováno vzdělávání. Oba kurikulární dokumenty jsou veřejně přístupné jak pro pedagogy, tak i pro veřejnost (RVP ZŠS, 2008). Výuka na ZŠ speciálních se podle RVP ZŠS realizuje od roku 2010 (www.rvp.cz).

Povinná školní docházka žáků je realizována po dobu devíti let, avšak nejpozději mohou žáci školu navštěvovat do 17 let věku a výjimečně až do 20 let věku, v případě žáků s těžkým mentálním postižením a žáků s více vadami a autismem pak dokonce do 26 let věku. Podle školského zákona musí dítě zahájit povinnou školní docházku nejpozději do 8 let věku (RVP ZŠS, 2008).

RVP ZŠS je rozděleno na dva díly, podle stupně mentálního postižení žáků. I. díl je koncipován pro vzdělávání žáků se středně těžkým mentálním postižením, II. díl pak pro vzdělávání žáků s těžkým mentálním postižením a souběžným postižením více vadami. Žáci, kteří jsou vzdělávání podle II. dílu mohou navštěvovat také přípravný stupeň ZŠ speciální. Absolvování ZŠ speciální může trvat deset ročníků. První stupeň je tvořen 1. – 6. ročníkem a druhý 7. – 10. ročníkem. Aby mohl být žák do ZŠ speciální přijat, musí mít doporučení od odborného lékaře a školského poradenského zařízení s předchozím svolením zákonného zástupce. Rozhodnutí o jeho přijetí je pak na základě těchto doporučení na řediteli školy. Po absolvování vzdělávacího programu žák získává stupeň základy vzdělání, které je doloženo vysvědčením. Koncept školy je založen především na optimálních podmínkách pro žáky s postižením. Ve škole by měla panovat přátelská atmosféra, a být vytvořeno klidné a bezpečné prostředí, aby mohli žáci plně rozvíjet své schopnosti a soustředit se na práci. Uspokojováním jejich základních životních potřeb, jak psychických, fyzických tak i sociálních pak lze docílit jejich správného vývoje a dosažení cílů vzdělávacího programu (RVP ZŠS, 2008).

Mezi jednotlivé cíle RVP ZŠS (2008) patří:

- vést žáky k všestranné a účinné komunikaci,
- vést žáky k rozvíjení komunikačních dovedností využíváním systémů alternativní a augmentativní komunikace,
- pomáhat žákům, aby poznávali své schopnosti a možnosti a využívali je v osobním i pracovním životě,
- vést žáky k osvojení základních hygienických návyků a činností týkajících se sebeobsluhy,
- rozvíjet pohyblivost žáků a snažit se o dosažení co nejvyšší možné míry jejich samostatnosti a orientace ve vztazích a okolí,
- umožnit žákům osvojit si strategii učení a motivovat je k učení,
- podněcovat žáky k myšlení na podkladě názoru a k řešení problémů,
- rozvíjet u žáků schopnost spolupracovat a respektovat práci a úspěchy vlastní i druhých,
- připravovat žáky k tomu, aby si uvědomovali svá práva a naplňovali své povinnosti,
- rozvíjet žakovu pozornost, vnímavost a poznání,

- vytvářet u žáků potřebu projevovat pozitivní city, vhodné projevy v chování, jednání, prožívání životních situací; rozvíjet vnímavost a citlivé vztahy k lidem, k okolnímu prostředí i k přírodě,
- učit žáky chránit vlastní zdraví i zdraví jiných,
- rozvíjet u žáků schopnost spolupracovat s blízkými osobami a vykonávat jednoduché úkony,
- připravovat žáky k tomu, aby se projevovali jako samostatné osobnosti,
- vést žáky k vytváření pozitivních vztahů ke spolužákům a k začlenění do kolektivu,
- vést žáky k ohleduplnosti k jiným lidem a učit je žít společně s ostatními lidmi.

K dalším důležitým předpokladům vzdělávacího programu patří také rozvoj klíčových kompetencí u žáků. Mezi tyto kompetence patří:

- kompetence k učení,
- kompetence k řešení problémů,
- kompetence komunikativní,
- kompetence sociální a personální,
- kompetence občanské,
- kompetence pracovní.

Klíčové kompetence zahrnují soubor vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot, které jsou důležité jak pro rozvoj jedince, tak pro jeho další uplatnění a zapojení se ve společnosti (RVP ZŠ, 2008).

1.2.2 Vzdělávací oblasti RVP ZŠ

Oba díly RVP ZŠ jsou rozděleny na několik vzdělávacích oblastí, které jsou dále tvořeny vzdělávacími obory. V každém díle jsou zařazena také průřezová témata, která se zabývají aktuálními problémy současné společnosti. Každá škola má povinnost zařadit do vzdělávání alespoň tři průřezová témata. Mezi tyto témata patří Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Multikulturní výchova, Environmentální výchova a Mediální výchova.

Vzdělávací oblasti v I. díle jsou:

- Jazyková komunikace (vzdělávací obory Čtení, Psaní, Řečová výchova)

- Matematika a její aplikace (vzdělávací obor Matematika)
- Informační a komunikační technologie (vzdělávací obor Informační a komunikační technologie)
- Člověk a jeho svět (vzdělávací obor Člověk a jeho svět)
- Člověk a společnost (vzdělávací obor Člověk a společnost)
- Člověk a příroda (vzdělávací obor Člověk a příroda)
- Umění a kultura (vzdělávací obory Hudební výchova, Výtvarná výchova)
- Člověk a zdraví (vzdělávací obory Výchova ke zdraví, Tělesná výchova)
- Člověk a svět práce (vzdělávací obor Člověk a svět práce)

II. díl je tvořen oblastmi:

- Člověk a komunikace (vzdělávací obory Rozumová výchova, Řečová výchova)
- Člověk a jeho svět (vzdělávací obor Smyslová výchova)
- Umění a kultura (vzdělávací obory Hudební výchova, Výtvarná výchova)
- Člověk a zdraví (vzdělávací obory Pohybová výchova, Zdravotní tělesná výchova nebo Rehabilitační tělesná výchova)
- Člověk a svět práce (vzdělávací obor Pracovní výchova) (RVP ZŠS, 2008).

Vzdělávání žáků se středně těžkým mentálním postižením

Vzdělávací oblast Jazyková komunikace – žáci se učí a rozvíjí osvojování jazyka v psané i mluvené formě. Osvojují si čtení, psaní, ale také schopnost vyjadřovat se a rozvíjet své citové a smyslové vnímání. Ve škole může být zaveden také volitelný cizí jazyk, který je pak vyučován jednoduchou formou a je založen zejména na používání v běžných denních činnostech. Dalším oborem v této oblasti může být také Dramatická výchova, která podporuje rozvoj komunikace, zejména v sociální oblasti.

Vzdělávací oblast Matematika a její aplikace – žáci se učí schopnosti logického myšlení, osvojují si matematické pojmy a symboly a postupy k jejich užívání. Oblast je zaměřena zejména na to, aby žáci byli schopni osvojit si dovednosti a schopnosti, které pak dále využijí v jejich běžném životě. Jedná se například o třídění a řazení různých předmětů podle různých kritérií, schopnost orientovat se v prostoru, zvládnutí početních operací, trénování paměti, časová orientace, nebo poznávání tvarů a geometrických těles.

Informační a komunikační technologie – oblast se zaměřuje na základy používání osobního počítače, které zahrnují psaní v jednoduchém textovém editoru, vyhledávání na webu, či práci s výukovými programy. Dochází k rozvoji smyslů, myšlení, pozornosti, trénuje se jemná motorika a komunikační schopnosti. Hlavním cílem této oblasti je zvládnání práce s počítačem, což může žákovi usnadnit některé činnosti v praktickém životě.

Člověk a jeho svět – hlavní náplní oblasti je získávání žákova povědomí o jeho nejbližším okolí a světě, ve kterém žije. Žáci poznávají živou i neživou přírodu, učí se ji pozorovat, vnímat, vytváří si k ní vztah. Zjišťují, jak se chovat v krizových situacích, při orientaci a běžném životě v okolí svého bydliště. Získávají také povědomí o svém zdraví, vlastním těle a základních hygienických návycích.

Člověk a společnost – dochází k seznámení žáků s naší historií, poskytuje základní poznatky o naší společnosti, zejména o chování lidí, kulturních rozdílech, právech občanů. Zde mohou žáci rozvíjet své kognitivní schopnosti, vyjadřovat své pocity a postoje. Důležitou součástí je také naučit se toleranci, respektu a úctě k lidem a k přírodním hodnotám.

Člověk a příroda – žáci poznávají přírodu jako celek, seznamují se přírodními zákonitostmi i s tím, jak přírodu ovlivňuje člověk. V rámci výuky mohou získat základní informace o naší planetě, vesmíru. Poznatky zahrnují znalosti o rostlinách, živočiších, fyzikálních vlastnostech látek, geografii České republiky, či lidském těle. Získané poznatky jsou schopni využít v praxi, vychází z jejich vlastního poznání a zkušeností.

Umění a kultura – zaměřuje se na hudební a výtvarnou výchovu. Žáci si vytváří kladný vztah k hudbě a výtvarnému umění. V hudbě vyjadřují své emoce pomocí prožívání, tance, cvičení, hry na hudební nástroj, zpěvu. Osvojují si rytmus, soustředění. V rámci výtvarné výchovy se učí vnímat umění pomocí tvořivých činností. Tvorbou pak získávají možnost vyjádřit své rozpoložení, nálady, emoce, ale také jim tvoření může napomoci ke komunikačním záměrům a k rozvoji jemné motoriky. V této oblasti je prostor pro relaxování, které slouží jako významný prvek rehabilitace. Díky tomu lze docílit odreagování, uvolnění, snížení agresivních sklonnů, vnitřního napětí a dalších pozitivních účinků.

Člověk a zdraví – tato oblast umožňuje žákům získat informace v oblasti zdravého životního stylu, tělesné hygieny, nemocí, ale také o dospívání a sexualitě. V rámci oboru tělesná výchova pak žáci poznávají své možnosti v oblasti pohybu a orientace v prostoru. Jsou zde realizovány různá pohybová cvičení, hry, nácviky ke správné korekci těla. Veškeré činnosti

probíhají s ohledem na pohybové možnosti žáka, odvíjející se od jeho postižení. U žáků s trvalým či přechodně změněným zdravotním stavem je škola povinna zabezpečit pro žáka také zdravotní tělesnou výchovu, což tvoří alternativní možnost tělesné výchovy. Zde je cílem zejména zmírnění či odstranění nežádoucích projevů zdravotního oslabení žáka. Doporučení o zařazení žáka do zdravotní tělesné výchovy vydává lékař.

Člověk a svět práce – jedná se o velmi důležitou oblast, protože zahrnuje pracovní činnosti, které jsou podstatné pro získání návyků a pracovních dovedností žáků. Rozvíjí především motoriku žáka, manuální činnosti a jednoduché pracovní návyky, které žák využívá v každodenním životě. Velkou část tvoří nácvik sebeobslužných činností a práce v domácnosti. Žák pracuje s různými materiály a pomůckami, učí se je poznávat, pracovat s nimi. Je zde zahrnuta také práce s návodem, dodržování zásad hygieny při práci a také udržování pořádku na pracovním místě. Součástí této oblasti jsou také pěstitelské práce, práce montážní a demontážní, práce s technickými materiály či práce s drobným materiálem. V posledních ročnících lze závislosti na možnostech školy zařadit také přípravu na profesi (RVP ZŠ, 2008).

Vzdělávání žáků s těžkým mentálním postižením a souběžným postižením více vadami

Člověk a komunikace – je zaměřena na rozvoj komunikace žáka s okolím. Při komunikaci jsou často využívány formy alternativní a augmentativní komunikace, které žákům umožňují dorozumět se s ostatními a umět vyjádřit, to co potřebují. Patří zde tematické okruhy zacílené na rozvíjení poznávacích schopností, logického myšlení, paměti a grafických schopností. Tato oblast je jednou z nejdůležitějších právě proto, že díky úspěšné komunikaci žáka s pedagogem můžeme žákovi zabezpečit jeho základní životní potřeby.

Člověk a jeho svět – tato oblast se orientuje na poznávání žákova blízkého okolí a osvojování si správného chování a jednání žáka ve společnosti. Prostřednictvím smyslové výchovy jsou rozvíjeny smysly a vjemy, vytváří se představy a zdokonaluje se pozornost. Rozvíjení smyslů probíhá na zrakové, sluchové, hmatové, čichové a chuťové úrovni, ale také v rámci prostorové a směrové orientace. Žák se učí uspokojovat své základní životní potřeby, získává stravovací a hygienické návyky, orientuje se ve svém okolí, rozlišuje zvuky, předměty a chutě.

Umění a kultura – využívá prostředků umění a hudby. Oblast zahrnuje hudební výchovu, díky které dochází k rozvoji sluchu, motoriky a řečové schopnosti žáka. Dalším oborem je výtvarná výchova, kde žák může uplatnit svou fantazii, vyjádřit své pocity a emoce a rozvíjet

svou tvořivost. Hudba i umění mohou u žáka vyvolat příjemné pocity, zlepšit náladu, posílit jeho sebevědomí, či ho podnítit k další aktivitě.

Člověk a zdraví – žáci jsou vedeni k tomu, aby své poznatky z této oblasti využili ve svém každodenním životě. Mezi tyto poznatky patří využívání pohybových schopností a dovedností a jejich rozvoj. Vzdělávání probíhá ve vzdělávacích oborech Pohybová výchova, Zdravotní tělesná výchova a Rehabilitační výchova. Pohybová výchova se zaměřuje na zvládnutí základních pohybů prostřednictvím různých cvičení a pohybových aktivit, kterými jsou například manipulace s míčem, plavání, pohybové hry, ale i procházky. Zdravotní tělesná výchova má s doporučením lékaře za úkol žáka učit správnému držení těla a správným pohybům, vzhledem ke specifickým postižením. Součástí může být také nácvik správného dýchání, či jiné relaxační techniky. Rehabilitační tělesná výchova je alternativou ke zdravotní tělesné výchově. Je využívána u žáků s nejtěžšími formami mentálního postižení. Tento vzdělávací obor zahrnuje polohování, cviky na uvolnění, stimulační cviky, nácvik chůze s oporou, různé hry s pomůckami, relaxační a rehabilitační cvičení. Pokud má škola možnost, mohou se zde velmi dobře uplatnit různé terapie.

Člověk a svět práce – tato oblast je realizována prostřednictvím vzdělávacího oboru Pracovní výchova. Důraz je kladen na rozvíjení motoriky, zejména v běžných sebeobslužných činnostech. Žák se učí provádět takové činnosti, které mu pomohou v uspokojování jeho základních životních potřeb, hlavně v oblasti stravování a hygieny. Dále se učí drobné domácí práce, základy stolování, přípravu jednoduchých jídel a také dodržování bezpečnosti při těchto pracích. Součástí výuky je také osvojování si schopnosti nakupování a práce v oblasti pěstování rostlin (RVP ZŠS, 2008).

1.3 Metody a strategie na ZŠ speciální

Vyučovací metody jsou chápány jako různé způsoby, které vedou k dosažení výukových cílů. Metoda je tedy cesta k určitému poznání (Mojžíšek, 1975). Maňák a Švec (2003) popisují výukové metody jako metody, pomocí kterých se žáci učí nahlížet na reálný svět, ve kterém žijí. V tomto pojetí však metoda může být chápána i jako učitelská činnost, kdy učitel vede žáka směrem k cíli a určuje postupy v jeho práci. Hlavními aktéry při dosahování výukových cílů jsou tedy žáci a učitel, kteří se vzájemně ovlivňují. Klasickými výukovými metodami jsou metody slovní, metody názorně-demonstrační a metody dovednostně-praktické. Mezi slovní metody pak patří vyprávění, vysvětlování, přednáška, práce s textem a rozhovor.

Názorně-demonstrační metody zahrnují provádění a pozorování, práci s obrazem, instruktáž. Dovednostně-praktickými metodami jsou napodobování, manipulování, laborování, experimentování, vytváření dovedností a produkční metody. Dalšími metodami mohou být aktivizující metody, které podněcují aktivitu žáka a jeho absolutní zapojení se do výuky. Patří zde diskuse, řešení a identifikace problému, inscenace a hra. Z hlediska komplexnosti se na metody výuky můžeme dívat i z pohledu zařazení s prvky organizačních forem. Mezi tyto metody řadíme frontální výuku, skupinovou a kooperativní výuku, individuální vyučování, projekty, brainstorming, dramatickou výuku a mnoho dalších (Maňák, Švec, 2003).

Za strategie výuky považujeme výběr cílů výuky a následně výběr metod a struktur, využitelných při výuce (Schopler, Reichler, Lansing, 2011). Mezi výukové struktury řadíme zejména podmínky prostředí, ve kterém metody uplatňujeme. Ty zahrnují prostorové a časové uspořádání a výběr pomůcek. Před začátkem vzdělávání bychom měli brát ohled na to, aby prostor pro výuku byl bez zbytečného hluku či jiných rušivých elementů a aby se zde dítě cítilo příjemně a bezpečně. Pokud takovéto prostředí ve třídě není, lze jej navodit například pomocí zástěn, které pomohou odbourat pozornost žáka k rušivým vlivům. Nutné je také správné načasování výuky. Ve škole je nejvhodnější doba k práci hned ráno, kdy je žák schopen největší koncentrace. Motivací pro žáka může být následná slíbená činnost, například svačina či oblíbená pohádka. Dítě se na následnou aktivitu těší a vytváří si pravidelný režim dne. Délka vyučování by měla trvat podle schopností žáka soustředit se. Zpravidla by však práce neměla trvat déle jak hodinu, přičemž je dobré pracovat v blocích. Důležité je přizpůsobit práci tempu žáka. Zrychlené tempo by mohlo vést k jeho frustraci. Učitel může žákovi pomáhat s těžšími úkoly, ale vždy platí pravidlo, že pokud je žák schopen, měl by se snažit pracovat bez pomoci. Výběr správných výukových pomůcek představuje další důležitý krok. Je vhodné si všimnout, jaké předměty, povrchy a materiály má žák v oblibě a naopak co jej dráždí a rozptyluje. Nevhodným předmětům je třeba se vyvarovat, jinak mohou dítě zcela rozrušit a zapříčinit jeho nespolupracování (Schopler, Reichler, Lansing, 2011).

V ZŠ speciální se můžeme setkat zejména s individualizovanou formou výuky, která představuje individuální přístup k žákům. Snahou je umožnit žákovi výuku dle jeho vlastního tempa, přizpůsobit podmínky a způsoby tak, aby odpovídaly jeho specifickým potřebám vyplývajících z jeho postižení. Využívají se zde hlavně dovednostně-praktické metody. Manipulace představuje fyzickou pomoc, využívanou zejména při nových úkolech, kdy s žákem provádíme dané pohyby při práci. Dalšími možnostmi jsou asistence, zejména při podávání pomůcek, či demonstrace, kdy učitel úkol nejprve předvádí. Při slovních pokynech bývá slovo nahrazeno znakovou řečí. Při zadávání úkolů je vhodné volit co nejjednodušší

věty, slova, mluvit pomalu a zřetelně artikulovat. Vždy se snažíme, aby dítě pracovalo co nejsamostatněji a učilo se ze svých chyb (Schopler, Reichler, Lansing, 2011).

Významnou metodou ve speciálním vzdělávání je hra. Prostřednictvím hry je žák podněcován k hravé činnosti, což rozvíjí zejména jeho tvořivost, myšlení, volní aktivitu a cit. Součástí hry je hračka, která může mít podobu stavebnice, přírodních materiálů, technické hračky a jiných (Mojžíšek, 1975). Autorka Moor (2010) uvádí jako hlavní význam hry umožnění dítěti pochopit symboly a uvědomit si, že hračka může představovat reálnou věc nebo osobu. Používáním symbolů se pak dítě učí porozumět opravdovému světu a kontaktu s okolím (Moor, 2010). Hra může mít také formu nácviku na konkrétní životní situace (nakupování v obchodě, pravidla chování na silnici apod.) (Mojžíšek, 1975).

Za zmínku stojí strategie strukturovaného učení, která se využívá především u žáků s poruchou autistického spektra, ale dobře využitelná je také u žáků s mentálním postižením. Jedná se o součást tzv. TEACCH programu, což je program, který vznikl ve Spojených státech a je založen na principech individualizace, strukturalizace a vizualizace. Individualizace bere v potaz individuální rozdíly mezi jedinci a jejich schopnostmi. Strukturalizace se využívá při řešení prostoru třídy, pracovního místa, vytváří se denní režimy a úkoly. Vizualizace pomáhá k podpoře nefunkční komunikace, kdy se využívá především vizualizovaného sledu činností, které probíhají během dne, a to pomocí konkrétních předmětů, obrázků, piktogramů, karet se slovy apod. (Bazalová, 2014). Strukturované učení je zaměřeno na schopnostech učení, chování a změny myšlení (Čadilová, Žampachová, 2008). Mezi typické úkoly strukturovaného učení patří práce se strukturovanými krabicemi. Úkoly jsou prováděny směrem zleva doprava a shora dolů. Během činnosti je velmi důležitá motivace, kterou může být nějaká forma odměny, zařazená do vizualizovaného režimu dne. Je nutné, aby žák věděl, za co a kdy odměnu získá. Za vhodné odměny se považuje oblíbená hračka či oblíbená činnost (Bazalová, 2014).

Mezi podpůrné pedagogicko-rehabilitační metody patří snoezelen. U žáků s mentálním postižením má velký význam. Snoezelen je místnost, jejíž prostředí je uzpůsobeno tak, aby navozovalo pozitivní prostředí pro vnímání žáka (Müller in Valenta a Müller, 2013). Další autorky popisují snoezelen jako multismyslové prostředí, vytvořené pro osoby se speciálními vzdělávacími potřebami, které vytváří prostor pro podporu smyslového vnímání, především zrakového, sluchového a hmatového (Filatová, Janků, 2010). Pobyt v místnosti má především relaxační a zklidňující účinky. Dochází zde k rozvoji poznávacích a zároveň interakčních funkcí, které mohou působit u žáka současně, nebo odděleně. Zařízení snoezelenu by mělo být jednoduché na údržbu a použití, pohodlné a přístupné pro všechny účastníky. Mělo by zde

být velké množství různých podnětů k aktivitám, které jsou ale zároveň bezpečné. Jedná se například o možnost přehrávání relaxační hudby a zvuků, pomůcky k aromaterapii, nádoby s pískem pro hmatové vnímání, množství zrcadel, světelné koule, projektory se světelnými efekty, válce s probublávající vodou a další. Pohodlnost je většinou zajištěna vodní postelí a dostatkem polštářů. Důležitá je dostatečná izolace pokoje od rušivých elementů z vedlejších místností. (Müller in Valenta a Müller, 2013).

Aromaterapie je velmi oblíbenou metodou učitelů. Prostřednictvím aromatických esencí se vyvolávají u žáků čichové a chuťové vjemy, které dokážou působit na jejich aktivitu. Metoda umožňuje žákovo zklidnění, navozuje jeho uvolnění. Pokud se spojí i s masáží, dokáže pak přímo působit na žákovy tělesné funkce. K terapii se používají vonné olejíčky, svíčky, aromalampy, masážní oleje. Je však třeba myslet na to, že některé vůně mohou být pro žáka velmi nepříjemné nebo zcela zakázané (např. kvůli alergiím, epilepsii) (Müller in Valenta a Müller, 2013).

Poslední důležitou metodou, kterou je nutno zmínit je bazální stimulace. Jde o jistý způsob, který rozvíjí zejména žáky s těžkým mentálním a kombinovaným postižením. Koncept bazální stimulace vychází z raných zkušeností dítěte, které byly získávány prostřednictvím jeho vlastního těla (Müller in Valenta a Müller, 2013). Metoda je založena na třech základních prvcích, kterými jsou vnímání, komunikace a pohyb. Stěžejním nástrojem je dotek, který podporuje pohybové schopnosti a díky kterému je žákovi umožněno jeho vlastní tělesné vnímání. Stimulace žáka je realizována pomocí polohování, masáží, vibrací, houpáním apod. (Friedlová, 2007).

1.3.1 Didaktické zásady

Při výchově a vzdělávání je potřeba držet se didaktických zásad, které obsahují určitá pravidla a doporučení pro výuku. Tyto zásady se uplatňují i v ZŠ speciální a měly by být dodržovány každým učitelem. Zásady mají velký pedagogický význam, při jejich dodržení je výuka efektivní a účinná.

Fulková (2008) popisuje tyto zásady:

Zásada názornosti

Díky názornosti si žáci vytváří lepší představy o daných jevech a jsou tak schopni lépe pochopit i souvislosti mezi nimi. Díky použití zrakového smyslu při procesu učení si učivo snadněji zapamatují a také později vybaví. Pokud žáci používají zrak, jsou schopni vnímat až

80% informací (Fulková, 2008). V ZŠ speciální je názornost velmi důležitá, protože žáci nejčastěji vnímají právě zrakem. Učitelé během vyučování pracují s různými modely, pomůckami, názornými obrázky apod. Valenta (In Valenta a Müller, 2013) konstatuje, že pro děti s mentálním postižením je velmi přínosné učivo zprostředkovávat co největším možným počtem vjemů. Pedagogická tvořivost je proto pro naplnění názornosti velmi vítána, právě pro potřebu velkého počtu didaktických pomůcek, které si učitelé často mohou zhotovit sami.

Zásada vědeckosti

Je potřebné, aby veškeré poznatky, které učitel žákovi předává, byly aktuální a pravdivé (Fulková, 2008). Učitel by měl být nejen kvalifikovaný, ale ochotný se také neustále vzdělávat, a doplňovat si nové informace. Učitel ve speciální škole by se měl vzdělávat zejména v oblasti nových metod, trendů výuky a možnostech práce s žáky se speciálními vzdělávacími potřebami.

Zásada individuálního přístupu

Tato zásada je ve speciální škole typická. Učitel musí respektovat individuální zvláštnosti každého žáka, a přizpůsobit jim výuku. Fulková (2008) vymezuje, které skutečnosti je při výuce žáka třeba zohledňovat. Jedná se o tělesný a fyzický stav dítěte, úroveň jeho poznávacích schopností, citové vnímání, volní procesy, všeobecné schopnosti, zájmy, charakter, vlastní potřeby, motivaci, zkušenosti, ale také domácí prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Valenta (In Valenta a Müller, 2013) dodávají k tomuto přístupu legislativní ukotvení, které umožňuje snížení počtu žáků ve třídě ZŠ speciální a využití až tří pedagogů ve třídách, včetně možnosti využití asistenta pedagoga.

Zásada přiměřenosti

Výuka by měla být přiměřená k věku žáka a jeho úrovni dosažených rozvojových schopností, především pak psychických a fyzických funkcí (Fulková, 2008). Učivo je tedy nutno přizpůsobit jak věku, tak stupni postižení žáka. Je potřeba brát ohled na projevy specifických poruch učení, zvýšenou unavitelnost při práci, emocionální poruchy, motorické zvláštnosti dětí a další. Velmi účinné je používání relaxačních a rehabilitačních prostředků a technik při výuce (Valenta in Valenta a Müller, 2013).

Zásada trvalosti

Požadavkem je, aby si žáci učivo zapamatovali co nejdéle a byli jej poté schopni si vybavit a použít ve vhodných situacích. Aby došlo k trvalému ukotvení poznatků, je nejideálnější propojit teorii s praxí. Vhodné je zařazovat do výuky různé aktivity, názorné ukázky a

uplatňovat individuální přístup. Podmínkou je systematické pochopení látky, které je však podmíněno také zájmem a vnitřní motivací (Fulková, 2008).

Zásada aktivity

Učitel by měl do vyučování zařazovat aktivizující metody, které žáka podpoří, motivují a vzbudí jeho pozornost (Fulková, 2008). U dětí se zdravotním postižením je důležité, aby se co nejvíce rozvíjela jejich samostatnost. Při neúspěchu je dobré zkoušet aktivity znova a umět žáky v činnosti povzbudit. Valenta (In Valenta a Müller, 2013) považuje za velmi účinné soutěže, které kromě aktivizující a vzdělávací úlohy mají i socializační přínos.

Zásada soustavnosti

Aby bylo vzdělávání účinné, mělo by být logicky uspořádané a jednotlivé učivo by na sebe mělo navazovat. K tomu slouží učební plány a osnovy, podle kterých učitel pracuje. Žák by měl mezi jednotlivými předměty chápat vzájemné vztahy a souvislosti (Fulková, 2008). V ZŠ speciální je kladen důraz zejména na použitelnost v běžném životě. Učitel se snaží žáka naučit potřebné dovednosti a vědomosti využitelné v praxi. Práce žáka by měla být systematická, avšak u žáků s mentálním postižením je třeba tuto soustavnost cvičit delší dobu (Valenta in Valenta a Müller, 2013).

Zásada spojení teorie s praxí

Tato zásada úzce souvisí se zásadou trvalosti, zásadou aktivity a zásadou názornosti. Fulková (2008) popisuje, že už J. A. Komenský poukazoval na to, že se učíme proto, abychom toho pak mohli využít v praktickém životě. Při praktickém využití se pak ověřují poznatky teoretické a ty se také praxí rozvíjí. Žáci s mentálním postižením často nedokážou teoretické poznatky správně pochopit, avšak praktická zkušenost jim může k pochopení významně pomoci. Tím, že si skutečnost prožijí, sami si ji vyzkouší, se zvyšuje i pravděpodobnost zapamatování a pochopení situace. Žáci jsou pak schopni své dovednosti aplikovat v podobných situacích a úspěšně je rozvíjet.

Zásada rozvíjení komplexnosti žáka

Fulková (2008) uvádí, jak je podstatné rozvíjet všechny stránky osobnosti žáka. Správný učitel se zaměřuje jak na kognitivní schopnosti, tak také na rozvoj psychomotoriky a sociálně emoční schopnosti žáka. Veškeré oblasti by měly být zahrnuty v cílech výuky. Tyto cíle jsou pak uváděny jako cíle psychomotorické, kognitivní a postojevé. Speciální pedagog běžně rozvíjí u žáka všechny tyto oblasti. Největší důraz je však kladen na rozvoj psychomotoriky.

Zásada kontextuálnosti

Pokud žáci chápou souvislosti mezi informacemi, pak si je i snáz zapamatují. Podstatou této zásady je tedy aby žáci chápali širší okolnosti daného problému (Fulková, 2008). U žáků s mentálním postižením toto může být problém, protože si dané souvislosti často nedokážou propojit. Každý pedagog při dodržení výše uvedených zásad však může výrazně pomoci k rozvoji žáka a k pomoci jeho snadnějšímu začlenění do společnosti.

Zásady a strategie u žáků s těžkým kombinovaným postižením jsou poněkud odlišné, než u žáků se středně těžkým postižením. U těchto žáků by se měla dodržovat především smysluplnost, tedy učivo by mělo být uplatnitelné v běžném životě, zejména u nácvikových aktivit. Výuka by měla zahrnovat možnost vnímání žáků co nejvíce jejich smysly. Je také vhodné využívat různé vizuální schémata, obrázky, reálné modely. Důležitá je strukturalizace denního programu, díky které je žák schopen lépe předvídat situace, které se budou dít. Neméně důležitá je zásada názornosti. Učitel by měl co nejvíce využívat názorné ukázky a konkrétní skutečné předměty v reálném prostředí. Také zásada trvalosti a soustavnosti by neměla být opomíjena. Podstatné je s žákem dané učivo procvičovat do té doby, než si ho zcela neosvojí. Poslední strategií, která je ale nepostradatelná, je navázání vztahu učitele a žáka. Pokud si učitel s žákem vytvoří vztah, kdy se oba budou cítit během vyučování bezpečně, budou mít k sobě respekt a důvěru, pak i výuka a navazování dalších interakcí bude pro ně snadnější (Kantor, Drlíčková, Koucun in Kantor a kolektiv, 2014).

1.3.2 Role učitele

Učitel jako osoba, která zprostředkovává výchovu a vzdělávání ve škole, je pro žáky především vzorem. Jeho osobnost formuje žáka, a proto je nezbytné, aby byl ve své profesi profesionálem. Na učitele jsou kladeny vysoké nároky, zejména ze strany rodičů. Dobrý učitel na sobě neustále pracuje, vzdělává se i mimo rámec svého zaměření, sleduje nejnovější výukové trendy a metody, ale zajímá se i o společenské dění. Aby jeho práce s žáky byla co nejefektivnější, musí umět zvolit vhodné metody pro svou výuku. Podmínkou je znát jednotlivé možnosti vyučovacích metod a práce s nimi. Čím více je učitel kreativnější, tím větší výhody bude mít, a bude schopen umět žáky lépe zaujmout. Stát se výborným učitelem však není jednoduché a učitel se jím většinou stane až po létech praxe (Sitná, 2013).

Spolupráce s rodiči je neodmyslitelná součást učitelské profese, zvláště pak v ZŠ speciální. Pedagog se se zákonnými zástupci setkává každý den a musí tak čelit spouště někdy i méně příjemným situacím. Je důležité, aby spolupráce mezi učitelem a rodiči byla co

nejúčinnější. Učitel může rodiči poskytnout možnost jeho účasti při výuce, což může výrazně pomoci pochopit rodiči, jak žák pracuje a zároveň mu ukázat, jakými způsoby s ním může pracovat on sám. Je nesmírně důležité, aby také rodič pravidelně poskytoval učiteli informace o svém dítěti. Pokud má učitel povědomí o tom, jak doma žák pracuje, jaké jsou jeho pokroky, nebo v čem je naopak neúspěšný, může pak snadněji hledat metody k jeho dalšímu rozvíjení. Pokud dochází k vzájemnému porozumění mezi učitelem a rodičem, dochází i k lepší adaptaci žáka jak ve školním, tak i v domácím prostředí (Schopler, Reichler, Lansing, 2011).

Pedagog by měl oplývat určitými vlastnostmi, které jsou pro vzdělávání potřebné. Především by měl být profesionálně zdatný, trpělivý, emocionálně vyrovnaný a tolerantní. Smysl pro tvořivost je velkou výhodou. Je důležité, aby jej menší neúspěchy neodradily a byl schopen je brát s nadhledem a optimismem. Významnou roli hraje schopnost empatie (Vančová, 2010). Empatie však neznamená absolutní vcítění, ale pochopení a přijetí chování a prožívání žáka. Cílem není bezvýhradné přijetí, ale vytvoření možných přístupů a vhodných řešení skrze žákův pohled (Kucharská a kolektiv, 2013). Interakce a schopnost komunikace s rodiči, ale i s vrstevníky a blízkým okolím dítěte je neméně významná (Vančová, 2010). Úspěšný učitel je schopen naslouchat a snažit se vždy naleznout optimální řešení problému.

Učitel je pomyslnou součástí komplexního rehabilitačního týmu žáka. Jeho úkolem je úzce spolupracovat i s ostatními členy odborného týmu. Má k dispozici podstatné informace o žákovi a zároveň zase informace poskytuje odborníkům. Měl by znát komplexní diagnostiku svého žáka a na jejím základě mu poskytovat vhodnou intervenci (Vančová, 2010).

To, zda se žáci a učitelé cítí během vzdělávacího procesu dobře, ovlivňuje především klima školní třídy. Z velké části má na klima vliv učitel. Pokud chodí do výuky pozitivně naladěný, je dostatečně odpočatý a spokojený, je velká šance, že i interakce mezi ním a žáky bude navozovat pohodu a příjemnou atmosféru ve třídě. Způsob, jakým učitel komunikuje se svými žáky, působí na žakovy prožitky a formuje jeho emocionální zkušenosti. Je podstatné, aby byl učitel při práci s žáky důsledný a zároveň, aby jeho chování bylo pro žáky předvídatelné (Mareš, Křivohlavý, 1995).

Zvláště ve speciálním školství je třeba brát v úvahu riziko syndromu vyhoření. Průcha (2002, str. 28) definuje syndrom vyhasínání či vyhoření jako „*stav, kdy profesionál ztrácí zájem o svou práci, provádí ji jen rutinně a bez nadšení, výkon profese jej unavuje, až vyčerpává*“. Takoví učitelé jsou velmi unavení, projevují nezájem o výuku, jsou zklamáni a znechuceni celkovým chodem školy, jejich práce je netěší (Průcha, 2002). Zdrojem těchto potíží je nadměrná psychická zátěž, která může být způsobena například konflikty ve třídě,

zatížením administrativou, agresivitou žáků, povinnostmi mimo vyučování, náročností příprav (Průcha, 1997). Učitel na základní škole speciální je syndromem vyhoření ohrožen mnohem více, než učitel běžné školy. Péče o dítě s postižením je psychicky i fyzicky velmi náročná. Je tedy nezbytné, aby se dodržovaly všeobecně platná doporučení, která syndromu zabraňují. Průcha (2002) uvádí jako účinnou prevenci především věnování se osobním zájmům, praktikování sportovních aktivit a dopřání si dostatku odpočinku.

2 Pomůcky

Pomůcky, které jsou v ZŠ speciální používány, můžeme rozdělit na pomůcky didaktické, kompenzační a rehabilitační. Těmto pomůckám se věnují následující dvě podkapitoly. Závěr kapitoly je věnován úpravě prostoru a pracovního místa ve škole. Aby se mohl žák efektivně vzdělávat a rozvíjet, je důležité, aby se cítil během pobytu ve škole příjemně a pohodlně, bez rušivých a stresujících vlivů.

2.1 Didaktické pomůcky

Didaktické pomůcky slouží ke zprostředkovávání přenosu poznatků. Lze je kategorizovat dle různých kritérií, například podle funkce, charakteru, podle toho, pro jakou skupinu žáků jsou určeny a podobně. Tyto pomůcky jsou považovány za významné prostředky vyučovacího procesu, mimo jiné také díky tomu, že pomáhají naplňovat didaktické zásady (Valenta in Valenta a Müller, 2013).

Na základní škole speciální jsou využívány didaktické pomůcky, které můžeme rozdělit do kategorie dvojrozměrné a trojrozměrné. Dvojrozměrné pomůcky jsou různé nástěnné obrazy, fotografie, mapy apod. Dnes jsou už málo významné, zejména díky pokroku informatiky a moderních technologií. Trojrozměrné pomůcky představují různé přístroje, modely, exponáty, vycpaniny, přírodniny, vzorové předměty a další. Jejich výhoda spočívá v tom, že je žák může vidět trojrozměrně, má možnost si je osahat ze všech stran, manipulovat s nimi a vnímat je jako celek (Valenta in Valenta a Müller, 2013).

Také další autoři se zabývají dělením didaktických pomůcek. Kalhous a Obst (2009) uvádí klasifikaci učebních pomůcek takto:

- originální předměty a reálné skutečnosti
 - přírodniny (v původním stavu, upravené)
 - výtvary a výrobky (v původním stavu)
 - jevy a děje (fyzikální, chemické, biologické aj.)
- zobrazení a znázornění předmětů a skutečností
 - modely (statické, funkční, stavebnicové)
 - zobrazení (přímo, pomocí didaktické techniky)
 - zvukové záznamy (magnetické, optické)
- textové pomůcky
 - učebnice (klasické, programované)

- pracovní materiály (pracovní sešity, návody, sbírky úloh, tabulky, atlasy)
- doplňková a pomocná literatura (časopisy, encyklopedie)
- pořady a programy prezentované didaktickou technikou
 - pořady (diafonové, televizní, rozhlasové)
 - programy (pro vyučovací stroje, výukové soustavy či počítače)
- speciální pomůcky
 - žákovské experimentální soustavy
 - pomůcky pro tělesnou výchovu

Dostál (2011) dělí výukové pomůcky na tyto kategorie:

Učební pomůcky

- k přímému použití
 - tištěné materiály (učebnice, encyklopedie, slovníky, sbírky úloh, pracovní sešity, pracovní listy, metodické příručky)
 - modely (předem vytvořené, vytvářené při výuce)
 - přírodniny
 - experimentální a konstrukční soustavy
 - taktilní pomůcky
 - skutečné předměty
 - mnemotechnické učební pomůcky
 - hry a hračky
- vyžadující didaktickou techniku
 - digitální pomůcky (učebnice, výukové prezentace, didaktické počítačové hry, výukové programy, virtuální experimenty)
 - pomůcky pro zpětný projektor
 - audiovizuální pomůcky
 - zvukové záznamy (hudební záznamy, zvukové záznamy)
 - vizuální pomůcky (promítaný obraz, obsah fólií pro zpětný projektor)
 - objekty drobných rozměrů a preparáty

Didaktická technika

- audiotechnika
- videotechnika

- projekční technika (dataprojektor, zpětný projektor, dokumentová kamera)
- zobrazovací plochy (ploché displeje, tabule)
- hlasovací systémy
- zvětšovací technika
- počítač
- interaktivní stůl
- interaktivní náhledové monitory
- tablety
- videokonferenční systémy a telemosty

Autor Petty (2004) se zabývá zejména vizuálními pomůckami právě proto, že zrakem děti vnímají nejvíce, až z osmdesáti procent. Jako hlavní výhody používání vizuálních pomůcek udává upoutání pozornosti, zapamatovatelnost, vzbuzení zájmu a lepší pochopení probírané látky. Autor upozorňuje na skutečnost, kolik možností výroby vlastních materiálů existuje. Učitelé mají možnost vytvářet pracovní listy, vystřihovat různé obrázky z časopisů, kopírovat z učebnic a knih. Vždy je však třeba dávat pozor, aby nedošlo k porušení autorských práv. Moderní technika umožňuje projekci probírané látky na různá plátna a tabule, což může žáky velmi zaujmout a ozvláštnit výuku. Vhodné je ve třídě vytvářet vývěsky, kde učitel prezentuje, co chce žákům sdělit, ale mohou zde být také důležité informace pro rodiče.

Výběr správných pomůcek je nutné dobře promyslet. Je nezbytné sledovat, co má žák rád a k jakým předmětům a materiálům tíhne. Některé děti nesnesou například lesklé nebo třpytivé předměty. Tyto předměty mohou dítě natolik znepokojit, že pak není schopen se soustředit, či u něj mohou vyvolat dokonce i agresivní sklony. Proto je třeba se těmto materiálům zcela vyvarovat, popřípadě je nahradit jinými. Pomůcky, které vybíráme, by měly být snáze dostupné. Nejlépe takové, které jsou běžně k dostání, které se vyskytují v domácnostech a učitel nebo rodič si je dokáže zhotovit svépomocí. Pokud jsou pomůcky příliš nákladné, může pak docházet k tomu, že je učitelé využívají v nevhodnou dobu, když už pro dítě nejsou potřebné. Některé pomůcky si učitel sám nevyrobí, proto je vhodné je zakoupit. Jedná se zejména o různé korále, puzzle a skládky. Pomůcky by měly odpovídat individualitě každého žáka a jeho konkrétním potřebám. Například při učení nových slov by obrázky a symboly měly představovat takovou slovní zásobu, kterou žák využije ve svém okolí a dokáže pomoci jí vyjádřit, co potřebuje (Schopler, Reichler, Lansing, 2011).

Při výběru didaktických pomůcek bychom měli mít na paměti tyto zásady:

- *Bezpečnost* – pomůcky by měly být zdravotně nezávadné, vyrobené z bezpečných materiálů a nemělo by při jejich používání dítěti hrozit žádné nebezpečí.
- *Jednoduchost* – jednoduchost pomůcek je na místě. Měly by mít co nejjednodušší tvary a neobsahovat přehnané barvy. Povrch pomůcek by neměl být příliš lesklý, třpytivý či nějak výrazně členitý, s volánky, vlnkami apod. Složitost materiálu žáka zbytečně rozptyluje a nutí ho k pozornosti nepodstatných detailů.
- *Běžnost* – je vhodné používat běžně dostupné pomůcky ve škole i v domácnosti, o kterých se běžně mluví a žák je může slyšet při každodenní konverzaci. Neměly by se používat zvířecí postavičky v oblečcích, které nejsou autentické se skutečností. Dítě si pak nedokáže propojit své představy se skutečností a může ho to velmi mást.
- *Příjemný materiál* – pro dítě je důležité, aby materiál pomůcky byl příjemný na dotek a snadno se s ním pracovalo. Pomůcky by měly být dostatečně velké pro snadnou manipulaci, tvořeny jednoduchými tvary a dobře viditelnými barvami bez zbytečných detailů.
- *Vhodné použití* – použití by mělo být přiměřené věku dítěte a jeho mentálním schopnostem. Ohled by měl být brán také na zájmy dítěte a jeho preference (Schopler, Reichler, Lansing, 2011).

Žádoucí je myslet také na to, kde budeme pomůcky skladovat. Je příhodné mít ve třídě vymezený prostor pro jejich ukládání. Účelné jsou různé plastové boxy, krabice, koše a nádoby, které jsou uloženy v policích či skříních. Pokud nechceme, aby měli žáci k některým pomůckám přístup, je třeba je uložit výše. Naopak pomůcky, které si mohou žáci po domluvě sami brát, by pro ně měly být snadno dostupné.

Při používání pomůcek během výuky je důležité jejich rozmístění při práci. Žák by měl být ztotožněn s tím, jak s pomůckami pracovat, kterou použít jako první, kam má po splnění úkolu pomůcku položit atd. Je nezbytné, aby se žák během činnosti dobře orientoval. Můžeme mu s tím pomoci označením barevným ohraničením na pracovním stole, mísami, tácky, které vymezují prostor pro určité úkoly (Schopler, Reichler, Lansing, 2011). Nesmí být zapomínáno na orientování pracovního místa. To by mělo splňovat požadavek, aby žáka při práci nerozptylovalo okolní prostředí. Zejména u metody strukturovaného učení se doporučují k práci lavice s pevnými stěnami okolo (www.asdteacher.com). Během plnění úkolů můžeme žákovi dávat najevo jak je plní, a to například vkládáním žetonů do hrnečku za každou dobře provedenou úlohu. Dítě má mimo jiné možnost poznat, kdy je s prací hotov tím, že uvidí kolik žetonů je v hrnečku. Tento způsob může představovat velmi dobrou motivaci pro žáka.

Je dobré mít také rozvrhnuo, kam má žák odkládat použité pastelky a mít je odděleny od těch, které teprve použije. Tento způsob je vhodný zejména pro žáky s poruchou autistického spektra, kteří vyžadují vyšší míru organizace a strukturovanosti (Schopler, Reichler, Lansing, 2011).

Hračka jako učební pomůcka se na ZŠ speciální velmi často uplatňuje. Stejně jako u intaktního dítěte je i u dítěte s postižením významným výchovným prostředkem. K dispozici jsou hračky běžné, ale i speciální, které jsou sestavené k vyrovnání specifických vad (Mišurcová, Fišer, Fixl, 1980). Prostřednictvím hračky má dítě možnost trénovat logiku, řešit problémy, procvičovat koordinaci oko – ruka, či si rozšiřovat paměťové schopnosti. Hračka je tedy velmi důležitá pro podporu vývoje jedince (Sandal, McLean, Smith, 2000). Je dost pravděpodobné, že dítě s mentálním postižením bude na určité hračce silně lpět, proto můžeme vhodným výběrem hračky ovlivnit i citový vývoj dítěte. Hra u žáka s mentálním postižením je obvykle stereotypní a vyžaduje silnější podněty. Proto je nezbytné při hře vedení pedagoga, který systematicky ovlivňuje hru a podněcuje žáka (Mišurcová, Fišer, Fixl, 1980). Pomocí hraček může pedagog žákovi přibližovat také různé situace. Například sehráním příběhu s plyšovými zvířátky či maňásky. Mnohdy i žák sdílí své pocity a komunikuje s okolím prostřednictvím hračky, která je mu blízká (Sandal, McLean, Smith, 2000). Při výběru hračky dbáme na přiměřenost k věku a vývojovému stupni žáka. Hračka by měla splňovat konkrétní představy s konkrétními tvary a znaky, které dítě podporují ve hře a v jeho inspiraci. Hračka musí být pro dítě srozumitelná. Ohled musí být brán také na množství dílů. Například u stavebnic s mnoha kostkami dítě často využívá jen několik z nich, proto je neúčelné mu poskytovat velké množství součástí. Hračky by měly odrážet skutečnost, protože žák s mentálním postižením si je spojuje s reálnými vjemy. Proto není vhodné mu dávat ke hře předměty s nereálnými barvami či tvary. Samozřejmě dbáme na to, aby byla hračka bezpečná a vyrobená z pevnějšího materiálu, pro její delší trvanlivost (Mišurcová, Fišer, Fixl, 1980).

Velký důraz se klade na hru spontánní a volnou, kdy by žák měl mít možnost si nějakou dobu hrát bez nucení a omezování učitelem a projevat svou přirozenou radost ze hry. Mezi vhodné hračky, které se ve škole využívají a pomáhají žákovi v jeho rozvoji, patří například stavebnice, skládačky, puzzle, různé modely reálných skutečností (ovoce, zelenina), zvukové hračky, plyšová zvířátka, předměty k rozkládání a sestavování. Hračka představuje pro dítě velmi důležitý prostředek pro jeho vývoj. Přispívá k tělesnému a rozumovému rozvoji, rozvíjí estetické cítění, komunikaci a vůli dítěte. Napomáhá také k jeho socializaci a vytváření zkušeností s vnějším prostředím (Mišurcová, Fišer, Fixl, 1980).

2.2 Kompenzační a rehabilitační pomůcky

Kompenzační a rehabilitační pomůcky pomáhají jedinci nahradit či podpořit jeho tělesné funkce, které mu nefungují tak, jak by měly. Pomoc zahrnuje podporu funkčních schopností a zmírnění nebo kompenzaci postižení. Cílem využívání těchto pomůcek je co největší zapojení člověka do běžného společenského života a zlepšení tak kvality jeho života (www.alfabet.cz). Kompenzační pomůcky pomáhají nedostatečně rozvinuté či porušené funkce vyrovnávat, zatím co rehabilitační pomůcky se snaží o nápravu a obnovu těchto funkcí (Pipeková in Ošlejšková, Vítková, 2013). Každý pedagog, který ve škole pracuje, by měl být seznámen s pomůckami a jejich použitím.

Zikl (2011) rozděluje pomůcky do několika skupin:

- vozíky,
- pomůcky k dopravě,
- pomůcky, které pomáhají překonávat bariéry,
- pomůcky pro lokomoci,
- pomůcky pro manipulaci,
- pomůcky k polohování,
- pomůcky pro běžné denní aktivity,
- pomůcky pro využití ve sportu a při zájmových aktivitách,
- pomůcky pro práci s výpočetní technikou,
- pomůcky ke komunikaci,
- další ortopedické pomůcky.

Kompenzační pomůcky jsou využívány především u žáků s tělesným a kombinovaným postižením. Zahrnují pomůcky jednoduché, ale i technicky složité, které jsou poměrně finančně náročné. K výběru vhodných pomůcek lze využít podpory speciálně pedagogických center, fyzioterapeutů či protetiků (Kubičová, Kubiče, 2001). V některých regionech vznikají také půjčovny pomůcek a poradenská centra, která provozují zprostředkovatelé sociálních služeb. Poradenství poskytují i komerční společnosti, které pomůcky dodávají (Zikl, 2011).

Pomůcky lze dělit do mnoha skupin podle činností, k jakým jsou určeny. U částečně pohyblivých žáků je využíváno berlí a holí, které slouží k podpoře chůze. Ty mohou mít jednu nebo více nožiček pro lepší udržení stability a jsou opatřeny protiskluzovými nástavci. Hole mohou být vycházkové či skládací, berle pak určené pro předloktí, francouzské,

kanadské, podpažní či duralové. K chůzi slouží také chodítka a kozičky. Další velkou skupinou pomůcek jsou vozíky, které mohou být mechanické nebo elektrické. Na trhu existuje množství různých typů vozíků, dle jejich specifického využití. Patří zde vozíky odlehčené, upravené pro sportovní aktivity, upravené pro domácí a venkovní prostředí a další. K dispozici je velká škála barev vozíků a dalších možností estetických vylepšení. U mladších dětí a žáků jsou často využívány dětské rehabilitační kočárky a tříkolky. K pohybu vleže slouží tzv. ležítka, které jsou ovládány pohybem dítěte na břiše (Kubičová, Kubíče, 2001).

Aby se žáci mohli ve škole s těmito pomůckami pohybovat, je nutno mít do školy bezbariérový přístup, který lze zabezpečit různými možnostmi. Vhodné jsou rampy, které mohou být i přenosné, zvedací plošiny, schodolez. Ideální variantou je výtah, který však kvůli finanční a prostorové náročnosti vlastní jen málokterá škola (Kubičová, Kubíče, 2001).

K usnadnění pohybu jedince v dopravě slouží speciálně upravená auta. Úprava spočívá v podpurných plošinách a zařízeních pro ukotvení vozíků, zvedácích, výsuvných sedačkách (Kubičová, Kubíče, 2001). Základní školy speciální často poskytují pro žáky službu svozové dopravy, která vyžaduje takto upravené automobily.

S imobilními žáky je ve škole často manipulováno. Aby manipulace nebyla pro pracovníky příliš fyzicky náročná, existují různé pomůcky ke zvedání, polohování a přenášení. Jedná se o stropní nebo elektrické zvedáky a závěsné systémy, elektrické vertikalizační stojany, pomůcky pro manuální manipulaci. Manuální manipulace se uskutečňuje prostřednictvím podložek pro přenášení či zvedání, skluzných desek pro přesuny, otočných desek pod nohy, pásů pro usnadnění žákova úchopu a dalších. Elektrický vertikalizační stojan představuje pomoc pro zvedání nepohyblivého žáka ze sedu do stoje a naopak. U nás jsou však jen velmi málo rozšířené, především kvůli vysoké pořizovací ceně (Kubičová, Kubíče, 2001).

K polohování a vertikalizaci dítěte jsou využívány speciálně upravená lůžka. Podle potřeby lze lůžko nastavit do požadované polohy a výšky. K účinnému napolohování jsou potřeba indukční klíny a vaky. Ty umožňují zafixování žáka v různých polohách. Polohy je třeba pravidelně střídat, ideálně každých třicet minut, pokud rehabilitační lékař nedoporučí jinak. Správné polohování je účinnou prevencí proti vzniku proleženin (Bendová, Jeřábková, Růžičková, 2006). Proti proleženinám jsou účinné antidekubitní pomůcky, představující podložky pod paty, lokty, hýždě; speciální matrace, atd. (Zikl, 2011). Ortézy tvoří funkční opory pro stabilizaci různých částí těla. Zahrnují trupové ortézy pro správné držení těla, ortézy pro kloubní spojení a krční ortézy. Pro polohu v sedě slouží polohovací sedačky. Sedačky jsou opatřeny hlavovou opěrkou, kyčelní fixací, abdukčními klíny, podnožkou, která

je polohovatelná. Některé sedačky mají i vlastní dřevěný stůl a boční opěrky, což umožňuje výraznou pomoc při výukovém procesu. Vertikalizační stojany zajišťují fixaci v oblasti dolních končetin, pánve, pasu a hrudníku. Často jsou opatřeny stolky k provádění grafomotorických činností během výuky (Bendová, Jeřábková, Růžičková, 2006).

Nejrozšířenější skupinu představují pomůcky pro běžné denní aktivity. Žák se ve škole denně setkává s činnostmi, jako jsou oblékání, hygiena a přijímání potravy. Na toaletách jsou běžně zabudována madla pro přidržování, či nainstalovány nástavce na WC. V umývárkách se můžeme setkat s protiskluzovými podložkami, zvedáky a držáky ve sprchách. Pokud je žák schopen samostatně jíst, má k dispozici speciální talíře se zvýšeným okrajem, nebo skleničky či hrnečky s víkem proti vylití a s různě velkými otvory. Příbory jsou různě uzpůsobené, například ohnutím, zvětšenou rukojetí, držákem na ruku. K oblékání žáci využívají navlékače ponožek, zapínače knoflíků, upravené lžice na obouvání bot (Zikl, 2011).

Pro vyučování existuje řada pomůcek k usnadnění psaní a k dalším motorickým aktivitám. Pro upevnění ruky při psaní slouží zápěstní objímka, k lepšímu úchopu tužky se využívá různých nástavců a držáků na tužky. Trojhranné pastelky a tužky pomáhají rozvíjet grafomotoriku díky jejich ergonomickému tvaru (Kubičová, Kubíče, 2001). Ke střihání jsou vhodné terapeutické nůžky, které může použít současně žák i učitel, nebo nůžky se speciální fixací střihaného materiálu. Učitel může při použití těchto nůžek žákovi dopomoci a vést ho tak k žádoucím pohybům (Bendová, Jeřábková, Růžičková, 2006).

K usnadnění práce s počítačem jsou používány různá vstupní zařízení. Mohou to být zvětšené klávesnice, speciální myši, trackball, zařízení k ovládání počítače ústy (IntegraMouse), či zařízení k ovládání pomocí hlasu (programy MyVoice, JetVoice) (Zikl, 2011). Existují také senzorové klávesnice, které umožňují ovládání pomocí dotyku. Dotyková místa jsou rozložena tak, aby klávesnici snadno mohli ovládat jedinci s poruchou koordinace a zhoršenou schopností cíleného pohybu horních končetin. Některé klávesnice mají také speciálně vytvořené kryty s otvory pro navedení prstů při psaní, které jsou vhodné především u žáků s dyskyнетickou dětskou mozkovou obrnou (Bendová, Jeřábková, Růžičková, 2006).

Postupy vedoucí k získání pomůcek

Většina pomůcek je v dnešní době hrazena ze zdravotní pojišťovny, některé však jen částečně. Aby na ně měl žák nárok, musí mu je předepsat jeho odborný lékař. Pojišťovna má svůj číselník, ve kterém má každá pomůcka svůj kód a podle něj lze zjistit, které pomůcky je možno hradit a v jaké částce. Mezi pomůcky, které jsou zdravotní pojišťovnou hrazeny, patří například ortézy, protézy, korzety či pahýlové návleky (Bendová, Jeřábková, Růžičková,

2006), mechanické vozíky, ortopedická obuv, polohovací zařízení (Zikl, 2011). V případě, že pojišťovna pomůcky neproplácí, jsou ještě další možnosti, jak je lze získat. Na financování se mohou podílet nadace či sponzoři, kteří jsou osloveni rodiči nebo školou. Další možností je, získat finance pomocí jednorázového příspěvku od sociálního odboru obce s rozšířenou působností (Bendová, Jeřábková, růžičková, 2006). Rodiče mohou některé pomůcky financovat z příspěvku na péči, který pro své dítě pobírají.

2.3 Úpravy prostoru a pracovního místa

Školní třída představuje prostor, kde by dítě mělo být především žákem, a proto zde platí určitá pravidla. Prostor třídy by měl být útulný a příjemný. Výzdoba třídy je samozřejmostí. Práce samotných žáků se s jejich postupným vývojem obměňují. Hlavním vybavením školní místnosti jsou lavice. Každý jedinec ve třídě by měl mít vymezený svůj prostor k práci a pevně stanovené místo, kam může usedat. Zasedací pořádek je dobré mít pevně stanovený a v průběhu školního roku ho nijak výrazně neměnit, pokud k tomu nejsou vážné důvody (Svoboda in Svoboda, Němcová, 2015).

V ZŠ speciální se můžeme setkat se speciálně upravenými židlemi a stolkami (lavicemi). Ty jsou výškově upravitelné a snadno se přenášejí. Šíře lavice musí být dostatečná, aby u ní mohl sedět i žák na vozíku. Velmi vhodné jsou lavice se zaoblenými rohy, aby nedocházelo ke zbytečným úrazům. Velmi se osvědčily stolky, které se dají nejen výškově upravit, ale u kterých se dá také sklopit pracovní deska k pohodlnějšímu psaní a čtení (Kubičková, Kubiče, 2001). Vzhledem ke zvýšené unavitelnosti žáků s mentálním postižením je žádoucí mít ve třídě vymezený prostor pro odpočinek a relaxaci. Místo lze zařídit pomocí různých žíněnek, sedacích vaků, polštářů, nebo pohodlným gaučem. Takové místo má pro žáka velký význam. Umožňuje mu, aby si zde odpočinul, zklidnil se a měl pocit bezpečí a pohodlí.

Budova školy by měla umožnit snadný bezbariérový přístup a pohyb v ní. Místnosti musí být bez dveřních prahů, vstupy musí být širší pro pohodlný vjezd vozíčkáře. Toalety a umývárny musí být opatřeny madly, úchyty a sedačkami ve sprchách (Kubičková, Kubiče, 2001). Je nutné, aby byl ve škole prostor pro individuální práci s žákem. Pro tyto účely jsou zřizovány speciální individuální pracovny. Učitelé zde mohou podle potřeby nerušeně pracovat s jedním nebo více žáky. Tyto místnosti mohou sloužit také ke zklidnění a odloučení agresivních žáků. Je důležité, aby prostředí školy bylo pro žáky bezpečné. Schody jsou často opatřeny protiskluzovým povrchem, kolem schodišť jsou kromě zábradlí také přídatná madla.

Jsou-li ve škole kuchyňky, měly by splňovat bezpečnostní pravidla – zarážky na dvířkách skříněk, bezpečnostní pojistky na trouby apod.

Při práci s dítětem na vozíčku je třeba myslet na to, jaký úhel pohledu zaujímá ze své pozice. Proto je důležité umožnit těmto žákům snížený přístup k věcem, které požívají. Níže položená musí být například šatní skříňka, či police, které žák ve škole používá (www.katalogpo.upol.cz).

Další úpravou ve třídě je dostatečný prostor. Zvláště ve třídách s imobilními žáky je třeba myslet na to, že s nimi bude docházet k manipulaci. Nábytek ve třídě musí být uspořádán tak, aby měli žáci dostatečnou možnost pohybu po místnosti. Pro individuální práci s žákem lze využít i přehrazení prostoru třídy paravánem (www.katalogpo.upol.cz). Vytvoření takového místa je nutné například při intimních činnostech, jako je přebalování žáka. Předměty, ke kterým žáci nesmí mít přístup, se ukládají do zamykatelných skříněk. Jde především o různé léky a masti, ke kterým se žák nesmí dostat bez asistence pedagoga.

Podle platné legislativy musí být všechny nově postavené budovy škol bezbariérové. Díky těmto opatřením se imobilní žáci mohou bezpečně pohybovat po budově a rozvíjet své sebeobslužné činnosti a nezávislost. Opatření samozřejmě významně pomáhají i pedagogům a dalším pracovníkům školy, kteří se na manipulaci s žáky podílí (www.katalogpo.upol.cz).

Opatření, která zabezpečují bezbariérovost, zahrnují:

- umístění imobilních žáků ve třídách v přízemí školy,
- dobrou přístupnost učeben pro žáky,
- umožnění přesunů žáka s tělesným postižením ze třídy během času mimo přestávky (např. odchod na toaletu, do jídelny apod.),
- využití druhé osoby k přesunům žáka,
- zvláštní místnost pro aplikování léků, hygienu apod. (www.katalogpo.upol.cz);

stavební úpravy bezbariérového prostředí spočívají v:

- odstranění překážek a úpravě prostředí (rozestavení nábytku a dalších předmětů),
- odstranění architektonických bariér,
- zabezpečení pomůcek k bezpečnému pohybu v prostoru (madla, zábradlí, úpravy toalet, zvedací zařízení a další),
- zajištění místa pro parkování auta zákonných zástupců žáka,
- zabezpečení přístupové cesty do školy (dostatečná šíře chodníku, odklizený sníh z cesty a další),

- bezbariérovém přístupu do budovy školy (nájezdové plošiny, rampy),
- vybudování výtahu či schodišťové plošiny,
- protiskluzovém zabezpečení schodů a podlah,
- odstranění prahů v místnostech a dalších překážek na podlaze,
- úpravě šířky dvěrních vstupů pro vozíčkáře,
- úpravě otevírání dveří,
- úpravě sociálního zařízení, umýváren a sprch,
- dostatečném prostoru pro pohyb žáků s kompenzačními pomůckami ve třídách a dalších místnostech,
- optimálním osvětlení prostor školy,
- systému pro orientaci žáka (informační značení výtahu, toalet a dalších)
(www.katalogpo.upol.cz).

Veškeré stavební úpravy jsou vždy řešeny se zřizovatelem školy a podléhají legislativním vyhláškám (www.katalogpo.upol.cz).

PRAKTICKÁ ČÁST

3 Cíle a metody výzkumu

Hlavním cílem praktické části diplomové práce je analýza didaktických pomůcek, které se využívají při vzdělávání žáků dle vzdělávacího programu základní školy speciální (RVP ZŠS) a zjištění jejich možností dle vzdělávacích oblastí tohoto programu/vyučovacích předmětů. Důvodem pro výběr tohoto tématu byla skutečnost, že s podrobným popisem didaktických pomůcek pro tuto skupinu žáků se v literatuře dle autorky není možné setkat. Další důvod je praktická využitelnost takové práce v pedagogické praxi.

Díličními cíli diplomové práce bylo:

- Zjistit, jaké didaktické pomůcky učitelé používají při vzdělávání žáků dle RVP ZŠS.
- Klasifikovat tyto pomůcky dle vzdělávacích oblastí RVP ZŠS a dle členění didaktických pomůcek podle Dostála.
- U každé pomůcky popsat, k jakým vzdělávacím cílům slouží a jakým způsobem ji učitelé používají.

Na základě těchto cílů byly formulovány následující výzkumné otázky:

- Jaké didaktické pomůcky používají učitelé při vzdělávání žáků dle RVP ZŠS?
- Jak lze tyto pomůcky klasifikovat dle vzdělávacích oblastí RVP ZŠS a dle členění didaktických pomůcek podle Dostála?
- K jakým vzdělávacím cílům pomůcky slouží a jakým způsobem je učitelé používají?

Ke své práci jsem použila kvalitativní metody sběru a analýzy dat. Kvalitativní metodika byla preferována kvůli možnosti induktivního odvození závěrů, hloubkového sběru dat, povaze výzkumného tématu a výzkumného souboru. Průcha (2000) popisuje kvalitativní výzkum jako takový, který se snaží popisovat zkoumané jevy jako jedinečné a zachycuje jejich specifičnost. Výsledné poznatky tohoto výzkumu pak získáváme v průběhu jeho zkoumání a tyto poznatky se nedají zobecňovat. Gavora (1996) uvádí, že jde o nestrukturované způsoby pozorování, které jsou dlouhodobé a pozorovatel se snaží je pochopit a vysvětlit z hlediska zkoumané osoby.

Jako hlavní výzkumná metoda byla použita interpretativní analýza produktů. Saldaña (2016) vysvětluje analýzu produktů jako data zprostředkovaná formou fotografií, dokumentů,

tištěných materiálů, internetových stránek, videí, dětských kreseb, televizního vysílání a dalších. Autor také dodává, že interpretace pomocí obrazové dokumentace je mnohdy mnohem přínosnější, než použití pouhých slov. Při sběru dat bylo použito fotografování pomůcek, pozorování jejich použití při práci s žáky a konzultace s vyučujícími, kteří kromě spontánních komentářů u každé pomůcky doplnili, k jakým edukačním cílům slouží a jak pomůcku používají. Data byla analyzována a interpretována (tříděna) podle dvou kritérií – podle vzdělávacích oblastí RVP ZŠS a podle dělení didaktických pomůcek dle Dostála. Vzhledem k tomu, že materiál byl sesbírán na základní škole speciální, členění dle RVP ZŠS se pro práci jeví jako nejpřínosnější. Z možných klasifikací bylo právě členění dle Dostála shledáno jako vyhovující pro analýzu dat shromážděných ve třídách ZŠS. Data byla graficky zpracována do tabulek pro každý z těchto uvedených způsobů klasifikace. Tabulky s fotografiemi nejsou označeny popisky s názvy, vzhledem k jejich velkému množství a s ohledem na jejich estetickou úpravu. Forma tabulek vytváří dojem katalogu. U každé pomůcky uvedena vzdělávací oblast, vzdělávací cíl a způsob použití. K charakteristice žáků byla využita obsahová analýza dokumentace žáků, kterou poskytli vyučující. Byly zjištěny pohlaví, diagnóza, věk a vzdělávací program, podle kterého se každý žák učí. Přístup do dokumentace žáků byl umožněn na základě písemných souhlasů zákonných zástupců žáků.

4 Charakteristika výzkumného souboru a vlastní analýza dat

Podklady k praktické části diplomové práce byly nasbírány na Základní škole speciální, která poskytuje výchovně vzdělávací péči žákům se středně těžkým a těžkým mentálním postižením a žákům s kombinovaným postižením a poruchou autistického spektra. Škola má svůj školní vzdělávací program, který je vypracován dle RVP ZŠS. Výzkum byl prováděn ve dvou třídách, z nichž jedna je třída rehabilitační, která se věnuje převážně imobilním žákům. V každé třídě je vzděláváno 6 žáků. Přehled žáků s jejich pohlavím, věkem, diagnózou a vzdělávacím programem je uveden v následující tabulce č. 1.

Tabulka č. 1: Charakteristika žáků

Pohlaví	Věk	Diagnóza	Vzdělávací program
chlapec	14 let	Morbus Down, těžká mentální retardace	ŠVP ZŠS B
chlapec	14 let	opožděný psychomotorický vývoj, DMO – hypotonická forma, středně těžké mentální postižení	ŠVP ZŠ A
chlapec	12 let	Morbus Down, těžká mentální retardace	ŠVP ZŠS B
chlapec	10 let	středně těžké mentální postižení, sociokulturní znevýhodnění, opožděný psychomotorický vývoj	ŠVP ZŠS A
dívka	9 let	centrální hypotonický syndrom, opožděný psychomotorický vývoj včetně vývoje řeči, středně těžké mentální postižení	ŠVP ZŠS A
dívka	8 let	středně těžká mentální retardace	ŠVP ZŠS A
dívka	11 let	opožděný psychomotorický vývoj včetně vývoje řeči, středně těžké mentální postižení	ŠVP ZŠS A
dívka	10 let	středně těžká mentální retardace	ŠVP ZŠS A
chlapec	9 let	spastická kvadruplegická mozková obrna, hluboká mentální retardace	ŠVP ZŠS B
dívka	10 let	spastická kvadruplegická mozková obrna, hluboká mentální retardace	ŠVP ZŠS B
chlapec	9 let	Spastická diparetická mozková obrna, těžká mentální retardace	ŠVP ZŠS B
chlapec	12 let	Spastická diparetická mozková obrna, těžká mentální retardace	ŠVP ZŠS B

Budova školy, na které byl výzkum prováděn, je moderně zrekonstruovaná a je vybavena velkým množstvím různých rehabilitačních, kompenzačních a didaktických pomůcek. Areál školy nabízí svým žákům smyslovou zahradu, která má mnoho zajímavých prvků. Žáci zde mohou rozvíjet pohybové aktivity, smyslové vnímání, mohou relaxovat. Místo je velmi inspirující pro estetické vnímání a podporu fantazie. Prostor je využíván i pro hru a různé soutěže. Své místo má zde i zahrada s bylinkami a ovocem, které mohou žáci sbírat a zároveň se vzdělávat v pěstitelství. Interiér školy poskytuje počítačovou učebnu, keramickou dílnu, snoezelen, tělocvičnu. Žáci mají možnost využívat v rámci výuky různé terapie, jako je hiporehabilitace, muzikoterapie, canisterapie, logopedie, fyzioterapie. Do vzdělávacího procesu je zařazeno rehabilitační plavání, využívá se bazální stimulace a rehabilitační cvičení. Součástí školy je speciálně pedagogické centrum. Prostředí školy je plně bezbariérové.

V následujících tabulkách jsou analyzovány jednotlivé pomůcky, využívané při výuce ve třídách ZŠ speciální. Ty jsou rozděleny do dvou oddílů, kdy první část tvoří pomůcky rozdělené podle RVP ZŠ I. dílu, a druhou část podle RVP ZŠ II. dílu. Pomůcky jsou dále rozděleny podle vzdělávacích oblastí vzdělávacího programu. Každá pomůcka je zobrazena na fotografii, má svůj název a možnost použití, včetně možnosti využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠ. Pomůcky jsou zpracovány v tabulkách, pro lepší přehlednost. Závěr této kapitoly obsahuje tabulku dělení pomůcek podle Dostála. Pomůcky, které byly analyzovány jsou využívány jak v přímé výuce, tak také při relaxaci a odpočinku. Jednotlivé vzdělávací oblasti a obory, do kterých byly pomůcky začleněny se mohou vzájemně prolínat a pomůcky mohou být využívány i v dalších oblastech. Záleží na každém učiteli, jak učivo pojme a jak zvládne dané předměty modifikovat do jeho obsahu.

**RVP ZŠS DÍL I. – vzdělávání žáků se středně těžkým mentálním
postížením**

Vzdělávací oblast JAZYKOVÁ KOMUNIKACE

Hlasový komunikátor

Použití:

Umožňuje nahrávat různé vzkazy o délce až 75 sekund.

Lze využít jako alternativní způsob komunikace např. nahráváním odpovědí ano/ne, krátkých vzkazů apod.

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠ:

vzděl. obor – řečová výchova
*také zařazení díl II.- vzděl. oblast ČLOVĚK A KOMUNIKACE – vzdělávací obor – rozumová výchova, řečová výchova

Komunikační kniha

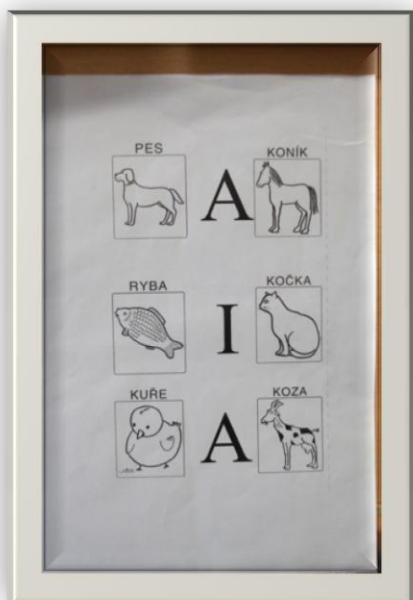
Použití:

Komunikační knihy jsou zaměřeny na různá témata, např. oblečení, roční období, zvířata aj.

Žáci odpovídají pomocí obrázků a piktogramů na otázky (např. Co? Vidět? Jaký? Barva). Pomocí skládání obrázků utváří a následně čtou správné věty.

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠ:

vzděl. obor – řečová výchova, čtení

Komunikační listy

Použití:

Rozvíjení čtení pomocí obrázků a samohlásek jako spojek - ke tvoření celých vět. Obrázky v žákovi rozvíjí lepší představivost.

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠ:

vzděl. obor – řečová výchova, čtení
*také zařazení díl II.- vzděl. oblast ČLOVĚK A KOMUNIKACE – vzdělávací obor – rozumová výchova, řečová výchova

Další komunikační listy

Použití:

Metoda globálního čtení, kdy je žák schopen číst okamžitě celé slovo a poznat jeho význam.

Nejprve je možno přiřazovat obrázky ke slovům, poté slova k obrázkům a doprovázet je slovním projevem.

Komunikační deník

Použití:

Tento vícestranný šanon lze použít jak při výuce (např. k orientaci v čase – roční období, dny v týdnu apod.), tak při běžných denních činnostech (např. vyjádření potřeby). Obrázky představují vizuální podporu komunikace.

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzděl. obor – řečová výchova, čtení
*také zařazení díl II.- vzděl. oblast ČLOVĚK A KOMUNIKACE – vzdělávací obor – rozumová výchova, řečová výchova

Významové kartičky

Použití:

Kartičky umožňují vyjádřit pocity jako je pochvala, či naopak špatný výkon. Přeskrknutá kartička vyjadřuje konec činnosti. Využívá se jako způsob komunikace například při krmení, kdy po skončení krmení ukážeme žákovi konec činnosti a pochválíme ho za snahu, nebo naopak vyjádříme, že dobře nespolečně pracoval. Žák si uvědomuje režim činnosti a získává zpětnou vazbu.

Kartička s červeným bodem umožňuje žákovi vyjádřit bolest, odpovědět na otázku „bolí tě něco?“

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzděl. obor – řečová výchova
*také zařazení díl II.- vzděl. oblast ČLOVĚK A KOMUNIKACE – vzdělávací obor – rozumová výchova, řečová výchova

Kartička s jídlem vyjadřuje, že začíná nějaká činnost (v tomto případě bude oběd). Kartičky mohou představovat různé činnosti, které napomáhají v orientaci během dne (např. procházka, jít na záchod, nakupování apod.)

*také zařazení díl II.- vzděl. oblast ČLOVĚK A KOMUNIKACE – vzdělávací obor – rozumová výchova, řečová výchova, vzdělávací oblast ČLOVĚK A JEHO SVĚT – vzdělávací obor – smyslová výchova

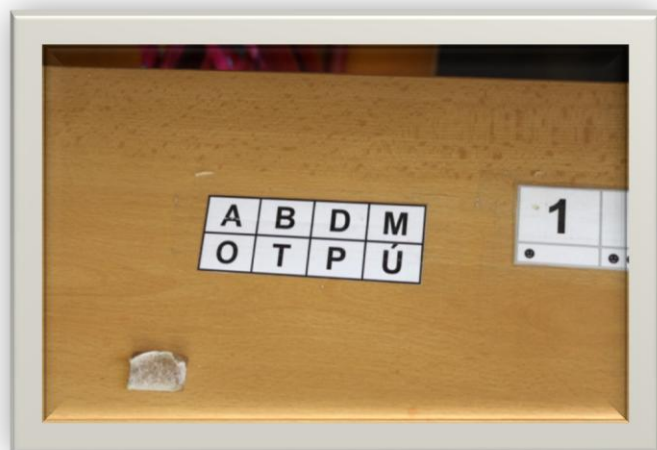
Škála barev

Použití:

Tuto barevnou škálu lepíme na lavici žáka, aby ji měl stále k dispozici při výuce. Žákovi pomáhá k lepší orientaci v barvách, při otázkách „jakou má barvu?“, může ihned na barvu ukázat vyjádřit ji.

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzděl. obor – řečová výchova
*také zařazení díl II.- vzděl. oblast ČLOVĚK A JEHO SVĚT – vzdělávací obor – smyslová výchova

Pomocná písmena

Použití:

Na lavici lepíme písmena, která žákovi dělají velký problém, má je tak více na očích a pomůže mu to k lepší práci s nimi, nebo to mohou být písmena, která již umí a při práci je pak může ihned používat (ukazovat na ně, opakovat si je, dávat do souvislostí)

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzděl. obor – řečová výchova, čtení, psaní

Skládání slov

Použití:

Žák skládá jednotlivá slova dle předlohy pomocí písmen. Žák se učí jednotlivá písmena a rozklad slov na písmena, jednotlivé hlásky

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzděl. obor – řečová výchova, čtení, psaní

Vzdělávací oblast MATEMATIKA A JEJÍ APLIKACE

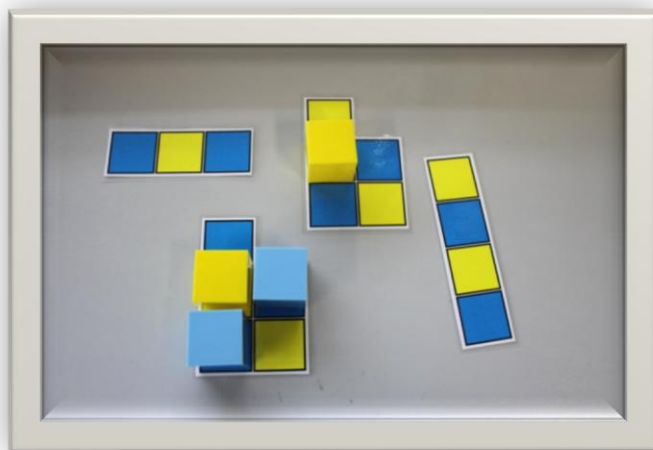
Počební list

Použití:

Žák přiřazuje do tabulky správný počet zvířátek, které napočítal. Kartičky s čísly jsou lepící. Dochází k rozvoji matematických schopností, ale i k rozvoji jemné motoriky díky manipulaci s kartičkami.

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzděl. obor – matematika
tematický okruh – čísla a početní operace

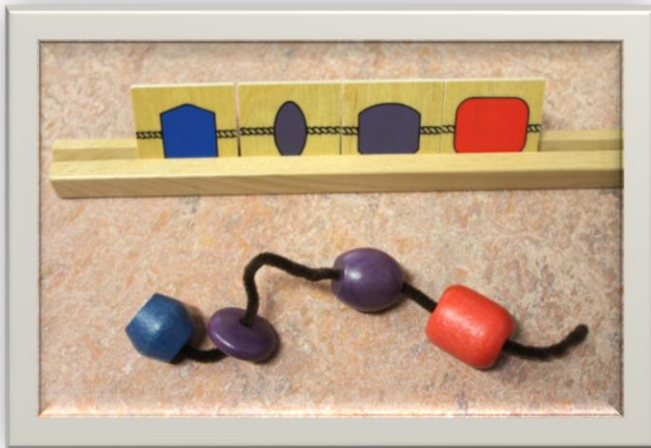
Kostičky

Použití:

Skládání kostiček podle předloh jednotlivých tvarů. Rozvíjí prostorovou a směrovou orientaci, logické myšlení. Žák řadí kostičky nejen podle tvaru předlohy, ale také podle počtu jednotlivých kostiček a také podle barvy.

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzděl. obor – matematika
tematický okruh – řazení a třídění předmětů

Tvarový navlékač

Použití:

Navlékání různých tvarově odlišných korálek na špagát podle předlohy. Umožňuje třídit předměty podle tvarů, barev a velikostí, dále se orientovat v prostoru, řadit předměty zleva doprava a tvořit skupiny o daném počtu prvků.

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzděl. obor – matematika
 tematický okruh – řazení a třídění předmětů
 *také zařazení díl II.- vzděl. oblast ČLOVĚK A JEHO SVĚT –
 vzdělávací obor – smyslová výchova

Tvarová skládačka

Použití:

Sestavování a skládání různých obrazců podle předlohy. Umožňuje třídit předměty podle tvarů, barev a velikostí, orientaci v prostoru, tvořit skupiny o daném počtu prvků. Rozvíjí také fantazii.

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzděl. obor – matematika
 tematický okruh – řazení a třídění předmětů, základy geometrie
 *také zařazení díl II.- vzděl. oblast ČLOVĚK A JEHO SVĚT –
 vzdělávací obor – smyslová výchova

Pestří šašek

Použití:

Hra pro maximálně 4 hráče, kdy každý hráč se snaží co nejrychleji zaplnit svého šaška všemi barevnými žetony podle předlohy. Žáci koulí kostkou a přiřazují žetony podle barvy, pravidelně se s hodem střídají. Hra rozvíjí orientaci v prostoru, učí třídit podle barev, podporuje soustředěnost a týmovou práci.

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzděl. obor – matematika
 tematický okruh – řazení a třídění předmětů

Vzdělávací oblast **INFORMAČNÍ A KOMUNIKAČNÍ TECHNOLOGIE**

Trackball

Použití:

Používá se jako náhrada za myš k pc. Pomáhá při problémech s jemnou motorikou, velké tlačítka lze snáze stlačit a při stisknutí nemůže dojít k nechtěnému pohybu kurzoru

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

Vzdělávací obor - informační a komunikační technologie

Programy na interaktivní tabuli

Použití:

Zábavné výukové programy, které rozvíjí složky kognitivní a psychomotorické (žáci ovládají výuku vlastním dotykem). Použití nabízí moderní přístup a ztraktivňuje výuku.

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzdělávací obor - informační a komunikační technologie
*také zařazení díl II.- vzděl. oblast ČLOVĚK A KOMUNIKACE – vzdělávací obor – řečová výchova

Vzdělávací oblast **ČLOVĚK A JEHO SVĚT**

Kobercová tabule

Použití:

Tato tabule se využívá k denním rituálům, kdy se žák orientuje v ročních obdobích, měsících, dnech v týdnu, počasí, a rozvrhu dne. Lepení obrázků na kobercovou tabuli podporuje také jemnou motoriku žáka.

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzdělávací obor – člověk a jeho svět
tematický okruh – lidé a čas

	<p style="text-align: center;">Pracovní listy lidského těla</p> <p>Použití: Žák se učí poznávat jednotlivé části lidského těla, učí se je pojmenovávat a umisťovat na správná místa. K doplnění je vhodné podpora symboly voků a piktogramy. Lepení na list podporuje rozvoj jemné motoriky.</p> <p>Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠ: vzdělávací obor – člověk a jeho svět tematický okruh – člověk a zdraví *také zařazení díl II.- vzděl. oblast ČLOVĚK A KOMUNIKACE – vzdělávací obor – rozumová výchova</p>
	<p style="text-align: center;">Filcové obrázky</p> <p>Použití: Obrázky vyrobeny z filcu, vhodné k lepení na kobercovou tabuli. Lze využít různé motivy přírody ve výuce, k popisování přírody, ročních období, apod. obrázky jsou jednoduché na výrobu a zároveň jsou plastické, k lepšímu ohmatání.</p> <p>Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠ: vzdělávací obor – člověk a jeho svět tematický okruh – rozmanitost přírody</p>
	<p style="text-align: center;">Zvuková knížka</p> <p>Použití: Zvuková knížka obsahuje informace k různým tématům, doplněná o zvuková tlačítka, která vydávají zvuky např. zvířat, dopravních prostředků apod. Propojení zvuku s informacemi podporuje lepší ukotvení poznatků a zároveň podněcuje zvědavé žáky.</p> <p>Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠ: vzdělávací obor – člověk a jeho svět tematický okruh – rozmanitost přírody, místo kde žijeme</p>

Vzdělávací oblast ČLOVĚK A PŘÍRODA

Přiřazování zvířat

Použití:

Přiřazování zvířat podle předlohy. Obrázky se lepí pomocí suchého zipu. Žák rozpoznává druhy zvířat, přiřazuje stejné obrázky k předloze. Podporuje také jemnou motoriku.

Možnost využití v zařazení

vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzdělávací obor – člověk a příroda
tematický okruh – základní poznatky z přírodopisu

*také zařazení díl II.- vzděl. oblast
ČLOVĚK A JEHO SVĚT –

vzdělávací obor – smyslová výchova

Nová dida

Použití:

Didaktická pomůcka, která obsahuje situační a demonstrační obrázky. Lze využít při výuce ročních období, zvířat, rostlin atd. Žáci mohou popisovat co na obrázku vidí, propojovat si vizuální poznatky do souvislostí.

Možnost využití v zařazení

vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzdělávací obor – člověk a příroda
tematický okruh – základní poznatky z přírodopisu

Vzdělávací oblast UMĚNÍ A KULTURA

Rolničky a rumba koule

Použití:

Hudební nástroje, které pomáhají při udržování rytmu. Mají chřestivý a zvonivý zvuk. Lze využít jako doprovod při zpěvu a dalších hudebních aktivitách.

Možnost využití v zařazení

vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzdělávací obor – hudební výchova
tematický okruh – vokální a instrumentální činnosti, poslechové činnosti

*také zařazení díl II.- vzděl. oblast
UMĚNÍ A KULTURA – vzdělávací
obor – hudební výchova

Rytmické hůlky

Použití:

Dřevěné hůlky umožňují vyťukávání do rytmu. Podporují rozvíjení rytmu u žáka, lze je využít jako doprovod při zpěvu a dalších hudebních aktivitách.

Možnost využití v zařazení

vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzdělávací obor – hudební výchova
tematický okruh – vokální a instrumentální činnosti, poslechové činnosti

*také zařazení díl II.- vzděl. oblast UMĚNÍ A KULTURA – vzdělávací obor – hudební výchova

Vodní malování

Použití:

Sada obsahuje savý kobereček a vodní pero. Pomocí vodního pera se kreslí na plochu koberečku, po zaschnutí vody obrázek zmizí. Rozvíjí fantazii a kreativitu žáka. Jednoduchá manipulace, rozvoj grafomotoriky.

Možnost využití v zařazení

vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzdělávací obor – výtvarná výchova

*také zařazení díl II.- vzděl. oblast UMĚNÍ A KULTURA – vzdělávací obor – výtvarná výchova

Vzdělávací oblast ČLOVĚK A SVĚT PRÁCE

Dřevěný navlékač

Použití:

Žák třídí žetony podle barvy, manipuluje s žetony a posunuje po navlékači. Tříděním drobného materiálu dochází k rozvoji jemné motoriky.

Možnost využití v zařazení

vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzdělávací obor – člověk a svět práce
tematický okruh – práce s drobným materiálem, práce montážní a demontážní

*také zařazení díl II.- vzděl. oblast ČLOVĚK A JEHO SVĚT – vzdělávací obor – smyslová výchova

Obří stavebnice

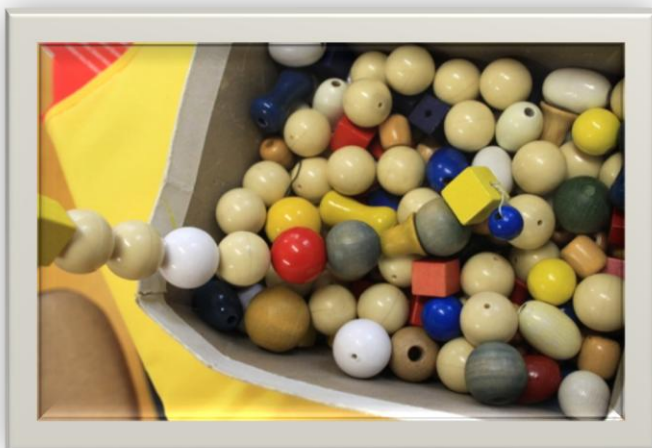
Použití:

Velké kostky stavebnice umožňují lepší manipulaci s nimi a rozvoj jemné i hrubé motoriky. Žáci mohou sestavovat jednoduché modely, montovat a demontovat je a také rozvíjet svou fantazii.

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzdělávací obor – člověk a svět práce
tematický okruh – práce montážní a demontážní

*také zařazení díl II.- vzděl. oblast ČLOVĚK A SVĚT PRÁCE – vzdělávací obor – pracovní výchova

Navlékání korálků

Použití:

Žák třídí korálky podle barvy, tvaru, velikosti. Dochází k manipulaci s drobným materiálem, rozvoji jemné motoriky, může pracovat podle předlohy či dle vlastní fantazie.

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzdělávací obor – člověk a svět práce
tematický okruh – práce s drobným materiálem

*také zařazení díl II.- vzděl. oblast ČLOVĚK A SVĚT PRÁCE – vzdělávací obor – pracovní výchova

**RVP ZŠS DÍL II. – vzdělávání žáků s těžkým mentálním postižením a
souběžným postižením více vadami**

vzdělávací oblast ČLOVĚK A KOMUNIKACE

Obkreslovací číslice

Použití:

Umožňuje dle předlohy obkreslováním napsat vybrané číslice a nacvičovat si tak jejich psaní. Dochází také ke správnému nacvičování úchopu tužky a správnému držení a používání psacího náčiní. Žák poznává grafickou podobu číslic, rozvíjí jemnou motoriku. Dochází také k uvolňovacímu cvičení ruky.

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:
vzdělávací obor – rozumová výchova
tematický okruh – rozvíjení grafických schopností

Přiřazování obrázků

Použití:

Žák přiřazuje stejné obrázky na základně porovnávání a rozlišování dle různých znaků. Stejně obrázky přikládá na předlohu. Dochází k nácviku jemné motoriky.

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:
vzdělávací obor – rozumová výchova
tematický okruh – rozvíjení logického myšlení a paměti

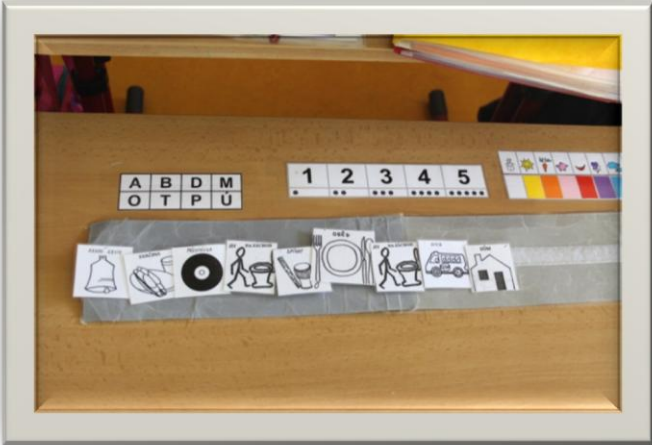

Číselné krabice

Použití:

Krabice s čísly umožňují žákovi přiřazovat určitý počet prvků na kartičce do správné krabice s číslem. Lze pracovat také s konkrétními předměty k počítání (např. žetony, kostky apod.) žák si prvky nejdříve spočítá a poté si je dá do souvislosti s číslovkou.

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:
vzdělávací obor – rozumová výchova
tematický okruh – rozvíjení logického myšlení a paměti

	<p style="text-align: center;">Přiřazování obrázků</p> <p>Použití: Žák přiřazuje obrázky podle prostředí, ve kterém se vyobrazené předměty vyskytují. Např: letadlo – obloha. Žák poznává a rozlišuje, vytváří si asociace a příčinné souvislosti. Také dochází k nácviku jemné motoriky.</p> <p>Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS: vzdělávací obor – rozumová výchova tematický okruh – rozvíjení logického myšlení a paměti, rozvíjení poznávacích schopností</p>
	<p style="text-align: center;">Komunikační lišta</p> <p>Použití: Komunikační lišta se umísťuje na lavici žáka, aby ji měl vždy k dispozici. Pomocí obrázků VOKS žák vyjadřuje denní časový rozvrh. Umožňuje mu orientaci v denních činnostech, které ho v ten den čekají.</p> <p>Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS: vzdělávací obor – rozumová výchova tematický okruh – rozvíjení poznávacích schopností vzdělávací obor – řečová výchova tematický okruh – rozvíjení komunikačních dovedností</p>
	<p style="text-align: center;">Dřevěná skládanka</p> <p>Použití: Žák přiřazuje dílky s obrázky podle různých kritérií (např. barva, druh, tvar apod.). Poznává předměty, rozlišuje, třídí a řadí je. Také dochází k rozvoji jemné motoriky.</p> <p>Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS: vzdělávací obor – rozumová výchova tematický okruh – rozvíjení poznávacích schopností, rozvíjení logického myšlení a paměti.</p>

Vzdělávací oblast ČLOVĚK A JEHO SVĚT

Navlékání kroužků

Použití:

Žák třídí kroužky podle velikosti a poté je navléká na kužel. Řadí, skládá a umísťuje kroužky, rozeznává jejich velikost. Rozvíjí se hmatová percepce a manipulace s předměty a úchopové schopnosti.

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzdělávací obor – smyslová výchova
tematický okruh – rozvíjení zrakového vnímání, rozvíjení hmatového vnímání, prostorová a směrová orientace

Labyrint s korálky

Použití:

Žák provléká tvary po drátku, projíždí různé zatáčky a smyčky. Činnost rozvíjí soustředění, zrakové a hmatové vnímání. Žák se učí manipulovat s drobnými předměty, uchopovat je, rozlišovat jejich barvu a tvar. Zároveň se učí vnímat prostor a orientovat se v něm.

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzdělávací obor – smyslová výchova, tematický okruh – rozvíjení zrakového vnímání, rozvíjení hmatového vnímání, prostorová a směrová orientace

Pesexo pro uši

Použití:

Žák hledá dvojice kostek podle stejného zvuku, který vydávají. Žák se učí rozlišovat a poznávat zvuky. Hra rozvíjí sluchovou percepce, soustředění se na sluchové vjemy a nácvik sluchové paměti. Hra má více možností.

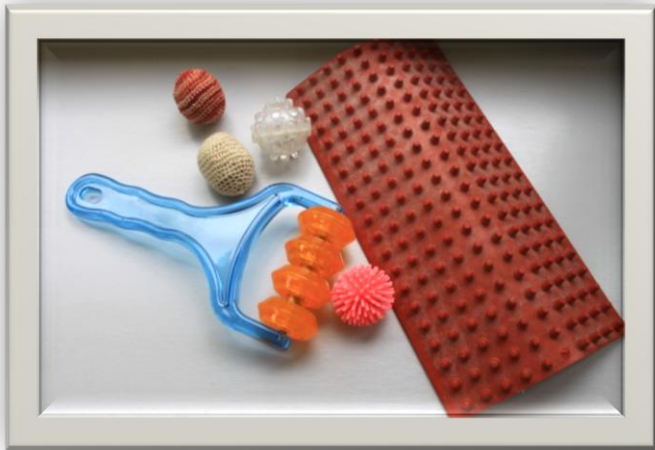
Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzdělávací obor – smyslová výchova, tematický okruh – rozvíjení sluchového vnímání

	<p style="text-align: center;">Skládačka</p> <p>Použití: Žák skládá a přiřazuje části obrázku podle předlohy v jeden celek. Např. jednotlivé části rostliny, auta apod. Žák třídí, poznává jednotlivé části obrázku, rozlišuje je a poznává jejich tvar a barvu, dává si jednotlivé části do souvislostí. Činnost rozvíjí také jemnou motoriku.</p> <p>Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS: vzdělávací obor – smyslová výchova tematický okruh – rozvíjení zrakového vnímání, rozvíjení hmatového vnímání, prostorová a směrová orientace</p>
	<p style="text-align: center;">Barevné kužely</p> <p>Použití: Žáci dle pokynů navlékají kroužky na kužely podle barvy, dle správného počtu kroužků apod. Činnost rozvíjí hmatovou perцепci, manipulaci s předměty, úchop. Žák třídí, počítá, poznává barvy, vnímá prostor.</p> <p>Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS: vzdělávací obor – smyslová výchova tematický okruh – rozvíjení zrakového vnímání, rozvíjení hmatového vnímání, prostorová a směrová orientace</p>
	<p style="text-align: center;">Ovocný strom</p> <p>Použití: Látkový strom má na sobě knoflíky, na které lze navlékat látkové ovoce. Žáci si tak procvičují jak učivo – ovoce, tak jemnou motoriku, kdy si procvičují uchopovat a manipulovat s předměty. Rozvíjí především hmatové vnímání.</p> <p>Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS: vzdělávací obor – smyslová výchova, tematický okruh – rozvíjení zrakového vnímání, rozvíjení hmatového vnímání</p>

	<p style="text-align: center;">Smyslové předměty</p> <p>Použití: Žák třídí a rozlišuje předměty podle materiálu, barvy, tvaru, velikosti. Může poznávat jejich tvrdost, teplotu apod. Lze využít k mnoha hrám.</p> <p>Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS: vzdělávací obor – smyslová výchova tematický okruh – rozvíjení zrakového vnímání, rozvíjení hmatového vnímání, prostorová a směrová orientace</p>
	<p style="text-align: center;">Tvarová krabice</p> <p>Použití: Žák třídí předměty podle tvaru a vhazuje je do správných otvorů v krabici. Dochází k hmatovému i vizuálnímu poznávání, rozlišování a následné manipulaci s předměty. Rozvíjí se jemná motorika.</p> <p>Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS: vzdělávací obor – smyslová výchova tematický okruh – rozvíjení zrakového vnímání, rozvíjení hmatového vnímání, prostorová a směrová orientace</p>
	<p style="text-align: center;">Vibrační brouk</p> <p>Použití: Brouk při zapnutí vibruje. Lze ho použít k hmatovému vnímání, vnímání vibrační na různých částech těla, k relaxaci ve snoozelelu apod.</p> <p>Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS: vzdělávací obor – smyslová výchova tematický okruh – rozvíjení hmatového vnímání</p>

	<p style="text-align: center;">Aromaterapie</p> <p>Použití: pomůcky k aromaterapii: aromalampa, vonné olejíčky, svíčky, prskavky. Lze využít např. ve snoozelenu při relaxaci, k navození příjemné nálady, ke zklidnění. Žáci vnímají vůni, vizuální efekty (hořící svíčka, prskavka).</p> <p>Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠ: vzdělávací obor – smyslová výchova tematický okruh – rozvíjení čichového a chuťového vnímání</p>
	<p style="text-align: center;">Smyslové a hmatové pomůcky</p> <p>Použití: K hmatovému a smyslovému vnímání. Žáci se učí rozpoznávat různé materiály pomocí hmatu a dotyku. Vnímají strukturu materiálu, tvrdost, hebkost apod. rozlišují příjemné a nepříjemné pocity při působení předmětu na kůži.</p> <p>Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠ: vzdělávací obor – smyslová výchova tematický okruh – rozvíjení hmatového vnímání, rozvíjení zrakového vnímání</p>
	<p style="text-align: center;">Další smyslové a hmatové pomůcky</p>

Vzdělávací oblast ČLOVĚK A SVĚT PRÁCE

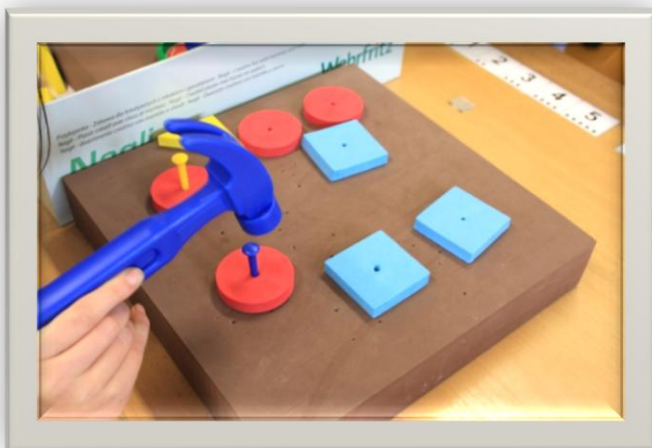
Chtání rybiček

Použití:

Chtání rybiček na magnet. Rozvíjí u žáků jemnou motoriku. Žáci zvládají základní dovednosti při práci s hrou. Hra umožňuje práci v týmu.

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzdělávací obor – pracovní výchova
tematický celek – práce s drobným materiálem, práce montážní a demontážní

Zatloukání

Použití:

Žáci zatloukají jednotlivé tvary pomocí plastového kladívka a hřebíčků. Žák si osvojuje manuální dovednost při práci, pracuje podle návodu, vytváří jednoduché postupy. Lze sestavovat různé obrazce.

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzdělávací obor – pracovní výchova
tematický celek – práce s drobným materiálem, práce montážní a demontážní

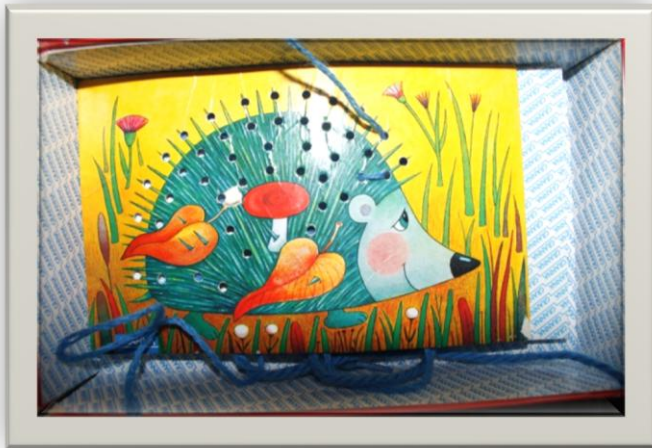
Mozaiková hra

Použití:

Žák podle návodu či vlastní fantazie sestavuje pomocí kuliček do jamek různé obrazce. Zvládá elementární dovednosti při práci s drobným materiálem, pracuje podle návodu. Hra rozvíjí jemnou motoriku a soustředění.

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzdělávací obor – pracovní výchova
tematický celek – práce s drobným materiálem, práce montážní a demontážní

Provlékač ježek

Použití:

Žák provléká a spojuje provázkem jednotlivé dírky. Rozvíjí u žáka jemnou motoriku a fantazii. Žák si vytváří jednoduchý postup a zvládá základní manuální dovednosti při práci.

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzdělávací obor – pracovní výchova
tematický celek – práce s drobným materiálem, práce montážní a demontážní

Skládačka

Použití:

Žák sestavuje a skládá různé obrázky v celek. Hledá chybějící část obrázku a poté ji lepí na podložku. Žák zvládá elementární dovednost a činnost při práci.

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzdělávací obor – pracovní výchova
tematický celek – práce s drobným materiálem, práce montážní a demontážní

Stavebnice seva

Použití:

Stavebnice umožňuje sestavovat a skládat různé předměty. Rozvíjí žákovu kreativitu, fantazii a manuální zručnost.

Možnost využití v zařazení vzdělávacích oborů RVP ZŠS:

vzdělávací obor – pracovní výchova
tematický celek – práce s drobným materiálem, práce montážní a demontážní

Tabulka č. 2 obsahuje rozdělení pomůcek, které byly analyzovány v ZŠ speciální, do kategorií dle klasifikace od Dostála.

Tabulka č. 2: Dělení materiálních didaktických pomůcek podle Dostála:

učební pomůcky	
tištěné materiály:	➤ pracovní listy
	➤ významové kartičky
	➤ komunikační deník
	➤ komunikační listy
	➤ početní listy
	➤ komunikační kniha
	➤ skládání slov
	➤ komunikační lišta
	➤ přiřazování obrázků
modely:	➤ stavebnice
	➤ kostičky
	➤ skládačky
	➤ barevné kužely
	➤ provlékací ježek
	➤ tvarový navlékač
	➤ ovocný strom
	➤ navlékání kroužků
	➤ navlékání korálek
	➤ číselné krabice
taktilní pomůcky:	➤ smyslové a hmatové pomůcky
	➤ vibrační brouk
	➤ dřevěné skládačky
	➤ tvarové krabice
	➤ filcové obrázky
	➤ labyrint s korálky
	➤ obkreslovací číslice
	➤ navlékání korálek
skutečné předměty:	➤ rytmické hůlky
	➤ rolničky a rumba koule
	➤ zvuková knížka
	➤ aromaterapie
mnemotechnické učební pomůcky:	➤ pomocná písmena
	➤ škála barev
hry a hračky:	➤ mozaiková hra
	➤ zatloukání
	➤ chytání rybiček
	➤ pestrý šašek
	➤ nová dida
	➤ vodní malování
	➤ dřevěný navlékač
	➤ pexeso pro uši
didaktická technika	
	➤ trackball
	➤ programy na interaktivní tabuli
	➤ hlasový komunikátor
	➤ kobercová tabule

5 Výsledky a diskuse

Práce se zabývá průzkumem didaktických pomůcek, které byly dále analyzovány na základě typu vzdělávacího programu a klasifikace didaktických pomůcek podle Dostála. Materiály byly získávány ve třídách, kde se vzdělávali žáci převážně se středně těžkou, ale také s těžkou a hlubokou mentální retardací ve věku od 8 do 14 let (tabulka č. 1). Výsledkem průzkumu je popis pomůcek dle zvolených kritérií a jejich rozdělení dle typu vzdělávacího programu a klasifikace didaktických pomůcek dle Dostála. Pomocí tabulek budou zodpovězeny jednotlivé výzkumné otázky:

- Jaké didaktické pomůcky používají učitelé při vzdělávání žáků dle RVP ZŠS?

Přehled didaktických pomůcek včetně názvů a fotografií je uveden v tabulkách v 5. kapitole praktické části. Tabulky obsahují celkem 59 pomůcek, které jsou rozdílné způsobem jejich použití i materiálem, ze kterých jsou vytvořeny. Některé pomůcky se dají zakoupit ve specializovaných i běžně dostupných obchodech, ale většinu z nich si mohou zhotovit učitelé sami. Nejčastěji jsou využívány různé komunikační listy, skládačky a pracovní listy. Ty umožňují skládání pomocí slov a obrázků, které lze různě obměňovat a vytvářet témata přesně na míru pro daného žáka. Obrázky, číslice, písmena, slova a slovní spojení mají nejčastěji formu kartiček se suchým zipem, což umožňuje žákovi jednodušší manipulaci a nácvik jemné motoriky. Velmi oblíbené jsou také různé stavebnice a systémy, které umožňují manipulaci, třídění, montáž a demontáž a rozvíjí žákovu fantazii. Většina pomůcek slouží převážně k rozvoji jemné motoriky a osvojování si manuálních dovedností.

- Jak lze tyto pomůcky klasifikovat dle vzdělávacích oblastí RVP ZŠS a dle členění didaktických pomůcek podle Dostála?

Tabulky s didaktickými pomůckami jsou rozděleny podle jednotlivých vzdělávacích oblastí a uvedeny v tabulkách v 5. kapitole praktické části. Pomůcky jsou klasifikovány do těchto vzdělávacích oblastí RVP ZŠS:

- Díl I. pro vzdělávání žáků se středně těžkým mentálním postižením:
 - Jazyková komunikace
 - Matematika a její aplikace
 - Informační a komunikační technologie
 - Člověk a jeho svět

- Člověk a příroda
- Umění a kultura
- Člověk a svět práce
- Díl II. pro vzdělávání žáků s těžkým mentálním postižením a souběžným postižením více vadami:
 - Člověk a komunikace
 - Člověk a jeho svět
 - Člověk a svět práce

K dalšímu rozdělení pomůcek byla využita klasifikace didaktických pomůcek podle Dostála (2011). Klasifikace je rovněž uvedena v tabulce 5. kapitoly praktické části (tabulka č. 2). Jednotlivé pomůcky byly rozděleny do těchto klasifikačních skupin: učební pomůcky – tištěné materiály, modely, taktilní pomůcky, skutečné předměty, mnemotechnické učební pomůcky, hry a hračky; didaktická technika. Výčet analyzovaných pomůcek byl intuitivně zařazen do těchto skupin podle jejich charakteru a způsobu použití.

- K jakým vzdělávacím cílům pomůcky slouží a jakým způsobem je učitelé používají?

Jednotlivé vzdělávací cíle a způsoby použití didaktických pomůcek jsou uvedeny v tabulkách v 5. kapitole praktické části, v kolonce použití. V závislosti na jednotlivých vzdělávacích oborech je použití pomůcek široké. Pomůcky rozvíjí kognitivní a motorické schopnosti, podporují fantazii, napomáhají k práci v týmu, učí žáky, jak věci fungují. Žáci se s jejich manipulací učí manuální zručnosti, rozšiřují si smyslové vnímání, orientaci v prostoru. Jejich prostřednictvím vykonávají různé činnosti, mezi které patří třídění, skládání, sestavování, určování, počítání, rozlišování, řazení apod. Učitelé využívají pomůcky jako účinnou metodu k naplnění vzdělávacích cílů RVP ZŠS, nebo jako podpůrné předměty a materiály k dalším metodám výuky. Všichni učitelé se shodují, že didaktické pomůcky hrají v jejich výuce nezastupitelnou roli.

Vytvořené tabulky jsou přehledné a jejich zobrazení může pomoci zejména učitelům, ale také rodičům při hledání optimálních didaktických pomůcek k rozvoji dítěte. Přehled může pomoci jako inspirace, nebo jako návod k výuce v daných předmětech. Většinu pomůcek si může učitel sám vyrobit, takže jsou z finančního hlediska nenáročné. Pomůcky zahrnují také různé hry a hračky. Tady je zřejmé, že i takovéto předměty mohou být využívány při výuce v některých vzdělávacích oblastech. Dozví-li se rodič o možných pomůčkách a materiálech,

kteřé jeho dítě využívá ve škole, je pak pro něj snadnější nalézt způsob zabavení a rozvíjení dítěte i v domácím prostředí tím, že mu danou věc může opatřit.

Práce zprostředkovává informace o velkém množství možností, jak lze výuku něčím ozvláštnit či zpestřit. Při výuce na základní škole speciální jsou učební pomůcky stěžejním materiálem. Žáci při získávání informací vyžadují především názornost a možnost vlastního prožitku. Díky různým pomůckám mohou rozvíjet zejména kognitivní, psychomotorické a smyslové schopnosti. Tyto pomůcky podporují u dítěte hlavně paměť, pozornost, myšlení, zlepšují motorické dovednosti, prostorové vnímání, usnadňují komunikaci. Dále mohou pro dítě představovat způsob jeho vlastního vyjádření, rozvíjí jeho fantazii – např. různé stavebnice, vodní malování, hudební nástroje apod. Smyslové pomůcky mohou pomoci žákovi vnímat sám sebe, to, co je mu příjemné, či naopak. Při aromaterapii se žák dokáže zklidnit, uvolnit se a lépe se zkoncentrovat na další práci. Hry, které lze vykonávat ve skupině mají i sociální charakter rozvoje. Většina pomůcek slouží k osvojení si návyků k práci a soustředění se, a k vhodné motivaci žáka k činnostem.

Výzkum byl zaměřen pouze na RVP ZŠS, proto je zřejmé, že získané informace by se daly využít i k dalším výzkumům, a zaměřit se tak i na další RVP. Výzkumný soubor, který byl použit, je opravdu malý. Kdyby sběr dat probíhal na více školách, mohlo by dojít k mnoha dalším zajímavým výsledkům a porovnání odlišných výukových pomůcek a také různým způsobům využívání těchto materiálů. Z uvedených informací je patrné, že ve světě existuje nepřeborné množství různých předmětů a materiálů, které se dají ve školách využít, a výběr se neustále rozšiřuje s množstvím individuálních potřeb každého jedince. Smyslem této práce bylo představit některé z nich.

Na našem trhu existují různé společnosti, které se zabývají výrobou a prodejem učebních pomůcek. Za zmínku stojí např. novadida.cz, která tvoří didaktické pomůcky pro školy. Přehled některých možných pomůcek lze také najít v Katalogu podpůrných opatření, což je manuál, který je určen pro podporu žáků ve vzdělávání z důvodu zdravotního či sociálního znevýhodnění. Nositelem tohoto projektu je Univerzita Palackého v Olomouci (www.katalogpo.upol.cz).

Závěr

Diplomová práce se zabývá problematikou výukových strategií učitelů u žáků v základní škole speciální, z nichž stěžejní pro výzkum byla analýza výukových pomůcek. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část obsahuje dvě hlavní kapitoly – 1. - Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, 2. - Pomůcky. Praktická část je zaměřena na samotný výzkum. Zde byly stanoveny cíle a metody výzkumu, charakteristika výzkumného souboru a vlastní analýza dat, výsledky s diskuzí.

Práce ukazuje jednotlivé typy pomůcek a jejich možné využití v praxi. Používáním vhodně zvolených pomůcek lze zajistit rozvoj žáka či dítěte v mnoha oblastech, zejména v kognitivních, motorických a smyslových. Didaktické pomůcky usnadňují žákovu porozumění učiva, napomáhají k naplnění vzdělávacích cílů výuky, mohou být prostředkem k socializaci a komunikaci s okolním světem. Zvláště u dětí s mentálním postižením je názornost klíčovou zásadou, kterou je potřeba dodržovat. Pokud si dítě může materiál osahat, prohlédnout si ho ze všech stran, případně zjistit jak funguje, dovede pak lépe proniknout do podstaty věci a pochopit dané souvislosti. Zapojení co nejvíce smyslů je proto ideální, což právě didaktické pomůcky umožňují.

Pomůcky jsou učiteli využívány denně a tvoří neodmyslitelnou součást vyučovacího procesu. Výsledky, které byly zjištěny, ukazují na to, že učitelé jsou velmi kreativní a snaží se si dle potřeb vytvářet mnoho pomůcek sami. Mezi tyto pomůcky patří zejména pracovní listy, skládačky, třídící krabice, kartičky demonstrující činnosti a předměty a další podpůrné komunikační materiály.

Získaná data jsou obsažena v přehledných tabulkách, které mohou posloužit pro rodiče, pedagogy, či další zájemce o tuto oblast. Práce nastiňuje možnosti výuky především v základní škole speciální, ve které byl sběr dat prováděn, ale materiály mohou být i inspirací pro domácí, či jiné použití. Výhodou většiny edukačních pomůcek je zejména jejich finanční nenáročnost a dostupnost.

SEZNAM LITERATURY A POUŽITÝCH ZDROJŮ

BAZALOVÁ, Barbora. *Dítě s mentálním postižením a podpora jeho vývoje*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0693-4.

BENDOVÁ, Petra, Kateřina JEŘÁBKOVÁ a Veronika RŮŽIČKOVÁ. *Kompenzační pomůcky pro osoby se specifickými potřebami*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. ISBN 80-244-1436-8.

ČADILOVÁ, Věra a Zuzana ŽAMPACHOVÁ. *Strukturované učení: vzdělávání dětí s autismem a jinými vývojovými poruchami*. Praha: Portál, 2008. Speciální pedagogika (Portál). ISBN 978-80-7367-475-5.

DOSTÁL, Jiří. Verifikace a rekonstrukce systému učebních pomůcek v kontextu aktuálních trendů. *Časopis pro technickou a informační výchovu*. 2011, (3), str. 23. ISSN 1803-537X.

FILATOVA, Renata a Kateřina JANKŮ. *Snoezelen*. Frýdek-Místek: Kleinwächter, 2010. ISBN 978-80-260-0115-7.

FRIEDLOVÁ, Karolína. *Bazální stimulace v základní ošetrovatelské péči*. Praha: Grada, 2007. Sestra (Grada). ISBN 978-80-247-1314-4.

FULKOVÁ, M. *Všeobecná didaktika I*. Bratislava: Infopress, 2008. ISBN 80-85402-90-2.

GAVORA, Peter. *Výzkumné metody v pedagogice: příručka pro studenty, učitele a výzkumné pracovníky*. Brno: Paido, 1996. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-85931-15-X.

KALEJA, Martin, Eva ZEZULKOVÁ a Petr FRANIOK. *Žák se speciálními vzdělávacími potřebami v pedagogické komunikaci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2011. ISBN 978-80-7464-022-3.

KALHOUS, Zdeněk a Otto OBST. *Školní didaktika*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-571-4.

KANTOR, Jiří, Svatava DRLÍČKOVÁ a Jan KOUCUN. Výukové strategie u žáků s těžkým kombinovaným postižením. In: KANTOR, Jiří a kolektiv. *Kreativní přístupy v rehabilitaci osob s těžkým kombinovaným postižením: výzkumy, teorie a jejich využití v edukaci a*

terapiích. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. Str. 89-90. ISBN 978-80-244-4358-4.

KUBÍČOVÁ, Zdeňka a Jiří KUBÍČE. *Kompenzační a didaktické pomůcky pro děti a žáky s tělesným postižením v mateřské a základní škole*. Praha: Septima, 2001. ISBN 80-7216-166-0.

KUCHARSKÁ, Anna a kolektiv. *Školní speciální pedagog*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0497-8.

MAŇÁK, Josef a Vlastimil ŠVEC. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003. ISBN 80-73-15-039-5.

MAREŠ, Jiří a Jaro KŘIVOHLAVÝ. *Komunikace ve škole*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-1070-3.

MIŠURCOVÁ, Věra, Jiří FIŠER a Viktor FIXL. *Hra a hračka v životě dítěte*. Vyd. 2. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980. Bez ISBN.

MOJŽIŠEK, Lubomír. *Vyučovací metody*. Státní pedagogické nakladatelství, 1975. Bez ISBN.

MOOR, Julia. *Hry a zábavné činnosti pro děti s autismem: praktické nápady pro každý den*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-787-9.

MÜLLER, Oldřich. *Metody a další prostředky výchovy*. In: VALENTA, Milan, Oldřich MÜLLER. *Psychopedie: [teoretické základy a metodika]*. 5., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Parta, 2013. Str. 263-266. ISBN 978-80-7320-187-6.

PETTY, Geoffrey. *Moderní vyučování*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-978-X.

PIPEKOVÁ, Jarmila, ed. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Brno: Paido, 2006. ISBN 80-7315-120-0.

PIPEKOVÁ, Jarmila. *Specifika edukačního procesu u žáků s mentálním postižením na základní škole speciální*. In: OŠLEJŠKOVÁ, Hana a Marie VÍTKOVÁ. *Východiska, podmínky a strategie ve vzdělávání žáků s těžkým postižením na základní škole speciální: Bases, conditions and strategies for teaching pupils with severe disabilities in special schools*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. Str. 224. ISBN 978-80-210-6673-1.

PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika: [věda o edukačních procesech]*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-170-3.

PRŮCHA, Jan. *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-399-4.

PRŮCHA, Jan. *Učitel: současné poznatky o profesi*. Praha: Portál, 2002. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-621-7.

SALDAÑA, Johnny. *The coding manual for qualitative researchers*. Third edition. Sage, 2016. ISBN 1473902495.

SANDAL, Susan, Mary E. MCLEAN a Barbara J. SMITH. *DEC Recommended Practices: Early Intervention/Early Childhood Special Education*. Denver, Co.: Division for Early Childhood of the Council for Exceptional Children, 2000. ISBN 1-57035-353-0.

SCHOPLER, Eric, Robert Jay REICHLER a Margaret LANSING. *Strategie a metody výuky dětí s autismem a dalšími vývojovými poruchami: příručka pro učitele i rodiče*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-898-2.

SITNÁ, Dagmar. *Metody aktivního vyučování: spolupráce žáků ve skupinách*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0404-6.

SLOWÍK, Josef. *Speciální pedagogika*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1733-3.

SVOBODA, Jan. Škola – její možnosti a nástrahy. In: SVOBODA, Jan a Leona NĚMCOVÁ. *Krizové situace výchovy a výuky*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2015. Str. 138-140. ISBN 978-80-7387-935-8.

TANNENBERGEROVÁ, Monika. *Průvodce školní inkluzí, aneb, Jak vypadá kvalitní základní škola současnosti?*. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-008-1.

VALENTA, Milan. Didaktické zásady. In: VALENTA, Milan, Oldřich MÜLLER. *Psychopedie: [teoretické základy a metodika]*. 5., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Parta, 2013. Str. 369-372. ISBN 978-80-7320-187-6.

VALENTA, Milan. Didaktické pomůcky. In: VALENTA, Milan, Oldřich MÜLLER. *Psychopedie: [teoretické základy a metodika]*. 5., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Parta, 2013. Str. 389-391. ISBN 978-80-7320-187-6.

VANČOVÁ, Alica. *Pedagogika viacnásobne postihnutých*. Bratislava: Kinezis Klub Tatry, 2010. ISBN 978-80-970228-1-5.

ZIKL, Pavel. *Děti s tělesným a kombinovaným postižením ve škole*. Praha: Grada, 2011. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3856-7.

ŽOVINEC, Erik. Inkluzivní didaktika. In: LECHTA, Viktor, ed. *Inkluzivní pedagogika*. Praha: Portál, 2016. Str. 142-143. ISBN 978-80-262-1123-5.

Internetové zdroje:

Alfabet.cz: Rehabilitační a kompenzační pomůcky pro handicapované [online]. c2000-2015[cit. 2017-03-29]. Dostupné z: <<https://www.alfabet.cz/pomucky-a-hracky/rehabilitacni-a-kompenzacni-pomucky>>

Asdteacher: Information, resources and strategies for teaching children with autism - What to consider when setting up a classroom for children with autism [online]. [cit. 2017-04-08]. Dostupné z: <<http://asdteacher.com/setting-up-a-classroom-for-pupils-with-autism/>>

Inkluze.cz: co je inkluzivní vzdělávání [online]. c2010[cit. 2017-03-17]. Dostupné z: <<http://www.inkluze.cz/inkluzivni-vzdelavani/inkluzivni-vzdelavani>>

DVOŘÁČKOVÁ, Dana. Katalog podpůrných opatření: *Tělesná postižení a závažná onemocnění: úprava prostředí (vytvoření zázemí pro potřebu relaxace, zklidnění, samoty atp.)* [online]. c2015-2017[cit. 2017-03-30]. Dostupné z: <<http://katalogpo.upol.cz/telesne-postizeni-a-zavazna-onemocneni/uprava-prostredi/4-10-1-uprava-prostredi-vytvoreni-zazemi-pro-potrebu-relaxace-zklidneni-samoty-atp/>>

DVOŘÁČKOVÁ, Dana. Katalog podpůrných opatření: *Tělesná postižení a závažná onemocnění: stavební úpravy, bezbariérovost* [online]. c2015-2017[cit. 2017-03-30]. Dostupné z: <<http://katalogpo.upol.cz/telesne-postizeni-a-zavazna-onemocneni/uprava-prostredi/4-10-2-stavebni-upravy-bezbarierovost-2/>>

Metodický portál RVP: RVP ZŠS [online]. [cit. 2017-03-17]. Dostupné z: <<http://rvp.cz/informace/dokumenty-rvp/rvp-s>>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy: Školský zákon [online]. c2013-2017[cit. 2017-03-10]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/dokumenty-3/skolsky-zakon-ve-zneni-ucinnem-od-1-1-2017-do-31-8-2017>>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy: Vyhláška č. 27/2016 Sb. [online]. c2013-2017[cit. 2017-03-10]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/dokumenty-3/vyhlaska-c-27-2016-sb-o-vzdelavani-zaku-se-specialnimi>>

Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání základní škola speciální. 1. vydání. [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2008. 110 s. [cit. 2017-03-17]. Dostupné z WWW: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVP-ZSS_kor-final.pdf>. ISBN 978-80-87000-25-0.

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1: Charakteristika žáků

Tabulka č. 2: Dělení materiálních didaktických pomůcek podle Dostála

SEZNAM ZKRATEK

SVP – speciální vzdělávací potřeby

ŠPZ – školské poradenské zařízení

IVP – individuální vzdělávací plán

RVP ZŠS – rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání základní škola speciální

ŠVP – školní vzdělávací program

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Anna Koudelková
Katedra:	Ústav speciálněpedagogických studií
Vedoucí práce:	Mgr. Jiří Kantor, Ph.D.
Rok obhajoby:	2017

Název práce:	Výukové strategie učitelů v základní škole speciální
Název v angličtině:	Teaching strategies for teachers of pupils in special primary school
Anotace práce:	Práce se zabývá výukovými strategiemi a metodami v základní škole speciální. Především se pak věnuje pomůckám, které jsou v tomto typu školy používány. Stěžejní část je věnována didaktickým pomůckám a přehledem didaktických pomůcek s nastíněnými možnostmi jejich využití v praxi.
Klíčová slova:	Pomůcky, strategie, metody, ZŠ speciální
Anotace v angličtině:	The work deals with teaching strategies and methods in special primary school. Above it is devoted to aids that are used in this type of school. The fundamental part is devoted to teaching aid and a list of selected devices with outlined possibilities of their use in practise.
Klíčová slova v angličtině:	Aids, strategies, methods, special primary school
Přílohy vázané v práci:	-
Rozsah práce:	72 stran
Jazyk práce:	Český jazyk